

חֲקוּי, תְּרַגוּם, מְקוּר

מאת צבי וויסלבסקי

לְרֵעִי וִידִידִי, לִיחֻזְקָאֵל קוֹיפּמָן,
ל«עצה» בחבת-אמן

בשלשה דרכים נקנית תרבות ליחיד, לצבור, לאומה: בחיקוי, בתרגום, במקור. הכל נכנסים לעבודה של תרבות — כל שאתה נותן בה משום יחודו של האדם בטבע ובעולם-החי — ולא הכל נכנסים ליצירה של תרבות. עבודה של תרבות — הכרח-פנים היא של כחות האדם, כשריו והכשרותיו, ואף כפית-חוץ, שטבעו של עולם כופה את האדם ואת האנושיות, שיהיו קונים כל יום תמיד את מקומם ואת מעמדם בעולם. יצירה של תרבות — זכות היא, השראה עליונה, ואינם זוכים בפיס הגדול אלא יקירי-עולם, נבחרי-טבע, דגולי-חסד. רובם של בני-אדם תקאים הם כל ימיהם, מיעוטים זוכים להגיע למעלת תורגמנים, ומיעוט בן מיעוט שביניהם מתגלגלים עליהם חסדי-מרומים והם זוכים ליצירה של תרבות מגרמם, מנפשם, מניצוץ אלהי זה, הבורא עולמות ומתקינם לשימושם של בריות, לששונם, ליגונם. רובם של עמים ואומות חקאים הם כל ימיהם, מיעוטים זוכים להגיע למעלת תורגמנים, פרשנים, ומיעוט בן מיעוט זוכה להשראה עליונה, לחסד שבנס, להתגלות האלהים, העולם בלבם, בנפשם, בשכלם. ואף התרבות גופה — רובה מעשי-חיקוי, מיעוטה מעשי-תרגום, מיעוט בן מיעוט מעשי-יצירה מקוריים, עצמאיים. דרכה של תרבות לפתוח בחיקוי, לעבור דרך התרגום ולהגיע לידי נביעת-מקור. אולם אין סדר זה הכרח. יש עמים, שמקורם קודם לתרגומם, ויש שתרגומם אב למקור. ומסתבר: הפרדה זו שבדרכי קניית התרבות ויצירתה היא הפרדה שבהפשטה ולא באה אלא צורך מיון וסיוג של מדע, צורך בחינת-פנים בתרבות ובמהותה; היא אינה אלא אופן ראייה בתולדות תרבות, התפשטותה, גידולה, התעצמותה וירידתה. ואילו במעשי-תרבות גופם, ביצירתה של תרבות משולבים ומעורבים הם הדרכים זה בזה. מוצא אתה בכל מאמץ של תרבות, בכל פרי ראייה והתבוננות, בכל הישג של מחשבה והרגשה שלשת הדרכים שותפים זה לזה, מסייעים זה את זה, מכשירים זה את זה.

והרי אנו בוחרים לפי שעה אחת מן ההגדרות המרובות, שהגדירו בה חכמים את התרבות: התרבות — עבודו של חומר העולם, מתניו, ועילוים לכלל מערכה של ערכים; כלל כל ערכי החיים, שתוקף להם ומתקנות להם, וגילוייה של זו חמשה: דת (אמונה), מוסר, מדע, אמנות, ישובו של עולם. חמש ספירות של תרבות כנגד חמש המטרות העיקריות הכוללות של החיים: קדושה, מוסריות, אמת, יופי, תקנת הרבים. אין עיסוקנו כאן במהותן של חמש ספירות-תרבות אלה, במקורן בעולם, בחיים, ברוח האדם, בנפשו; אין עיסוקנו כאן באידיאות של הקדושה, המוסריות, האמת, היופי, תקן-העולם,

בגורלן הפנימי, אלא בדרכי קניתן: כיצד נוטל האדם, נוטלים העמים חמרו של עולם, חמרם של החיים ומעצבים אותו, מעלים אותו לכלל ערכי נצח. עיסוקנו בכאן — פרשת התאמצותו של האדם, של העמים בהיותם ההיסטורית להגיע לכלל ערכים אלה, לקיימם ולפתחם ולהנחילם לדורות הבאים אחריהם: ענינו — הפרשה והגורל החיצוניים של תרבות, של דרישה אליה ופרישה ממנה. והדרכים האמורים כאן של קנית תרבות — מקצתם כמשמעם, כפי שהם שגורים בפי הבריות ובפי חוקרי התרבות ודרכיה זה דורות, ומקצתם בחידוש משמעות והרחבתה. ומכאן תעלה לנו, ולוא למקוטעים, בעית התרבות בישראל: הן שאלת התרבות הישראלית המקורית, שזה דורות מספר אנו תוהים עליה, על טיבה ועל דרכיה, והן שאלת התרבות הכללית בנתינתה לישראל ובדרכי קליטתה, עבודה וסיגולה. זו שאלה, שניתנה רשות לנסחה בדבור הבא: היכן אנו עומדים בשעה זו? מה יעוד הוטל עלינו, על דורנו, ואפשר גם על הדורות הבאים, מטעם התפתחות־פנים ומטעם התאבקותנו עם העולם, עולם של תרבויות שונות, שאת אורן אנו נושמים, אם לאנסנו ואם לרצוננו, את מחשבותיהן אנו חושבים ואת הרגשותיהן אנו מרגישים? מה גזרות גזור עלינו הגורל ההיסטורי של ישראל: גזרות חיקוי, תרגום או שמא שרוי עלינו חסדו של מקור? אין בדברים הבאים אלא משום מרשם בלבד, מרשם לראיה ולהתבוננות בסדרי־עולם של תרבות, השתלשלותה ופרשת חייה, משום הצצה קלה במעמד התרבות של ישראל בשעה זו. מכאן כוללותם של הדברים, מכאן הנסיון לכנס תחת כפה רעיונית אחת עולמות שונים ומרובים, בעלי גורל היסטורי שונה. ודאי עלי, שיש בכינוס זה משום קפוח יחודם של מאורעות, דעות והרגשות, שכן כל פנוס ורכוז במושג, באידיאה כוללת, מקפח את חיוניותם המלאה, השופעת, החוססת של הדברים, אולם הפסדם יוצא לפעמים בשכרם: שכר אידיאה — אידיאה.

א. על החיקוי

אי אתה אומר: עד שלא באו טרן, בולדבין, גרוס ושטרן וחקרו את טיבו של החיקוי ועמדו על ערכו בהתפתחותו של הפרט ושל הכלל, לא נתנו הבריות את דעתם כל עיקר על מציאותה של עובדה חשובה זו בחיי האדם, גידולו וחינוכו, שחיקוי שמה. ראו הבריות, שהתינוק הוא כמכונת־העתק בכולו: מחקה הוא את אמו, את אביו, את אומנתו, את אחיו ואחיותיו הגדולים, את האורח הבא אל הבית והכל מסבירים לו פנים ונוהגים בו כבוד. הרגישו בני־אדם, היאך משתנים והולכים הילדים בהילוכם, בשיחתם, בנהגם עם כניסתם לבית־הספר ועם זימון זה שנודמנו הללו עם ילדים חדשים ועם בוגרים (המורים והמורות) בלתי־מוכרים להם עד כאן. ודאי התבוננו הבריות, היאך נמסרים והולכים דרכי־ביטוי, צורות־הלבשה, אופני־הילוך במהירות מפתיעה מאדם לאדם, מכפר לכפר, מעיר לעיר, ממדינה למדינה. ראו הבריות, היאך מחקים בני־אדם את האישים המכובדים והנערצים עליהם באופני ביטוי, בהחזקת הידים, במעמד הרגלים, בנהגו של הגוף כולו: היאך מחקים את האמנים, את אישי־הצבור, את המנהיגים, את המלכים, את טרזני־המודה, את גדולי־האספורט, את המצליחים ברשות מרשויות החיים. ראו אנשים מתכנסים בבתי־יראה, היאך הללו מחקים זה את זה, נגררים זה אחרי זה במעשי פולחן: ואם בסדנאות ובתי־מלאכה הציצו וראו, היאך השוליות מכוונים את כל קשבם וראיתם כלפי האומן ומתאמצים לעשות כמעשהו; והיאך מעתיקים תלמידי בית־הספר את תנועותיו, את ביטויו של

המורה, ומה גדולה החדוה המתנוצצת בעיניהם של אלה שעה שהם מרגישים שעלה בידיהם לתפוס ולחקות את תנועותיו ומעשיו של המורה לכל פרטיהם ודקדוקיהם. ראו ולא העריכו חזיון כללי זה, המתגלה כמעט בכל עשיותיו של האדם בעולם, ולא ידעו להעריכו כערכו, לא ידעו, שבית-התרבות כולו נשען עליו. רובם של בני-אדם סבורים היו: אין מעשים אלה אלא „מעשי קוף“, וראוי לו לאדם להתרחק מהם ככל האפשר. לא נאה לו לבן-אדם, שהשכל הוא עיקרו, שיהא עושה מעשי אבטומטוס, שיהא נגרר אחרי זולתו במעשה, בהרגשה, בדבור, בתגובה לגירוי מגירויי העולם. גאה הוא האדם על עצמאותו, על כח ראייתו, שכלו, הבנתו: כל גררה שהוא נגרר אחרי הזולת נדמית עליו כגוזלת ומקפחת את עצמאותו. רגש החשיבות של אדם נפגע פגיעה קשה על-ידי אבק-חשד של חיקוי והדרמת לאחריים. נוח לו לאדם שיהיה עובר כמה עבירות קלות וחמורות כל ימיו משיהיה שוטה-חקאי שעה אחת. ומה הפרט בהיותו ובמחשבתו אף הכלל כך. אין לך פגיעה קשה ביותר לרגש העצמי של צבור, של אומה, מאמירה זו: צבור זה נמצא מחקה את חברו, אומה זו נגררת בכל היותה, מחשבותיה ומעשיה אחרי אומה חברתה. הכל היו מודים: החיקוי גנאי הוא לאדם, החיקוי — חרפה הוא לצבור, לאומה. עד שבאו תלמיד-י-חכמים, מעמיקים במהותו של אדם ובטיבה של תרבות, ושנו: החיקוי הוא אחד מעמודי-העולם, מעמודי-התרבות, ואם תזעזע עמוד זה נמצאת מקעקע את בירתה של התרבות האנושית כולה. וראיה זו סופה שהביאה לידי שינוי בהערכה ובהחשבה של הבריות.

אמנם האדם-הפרט עדיין במרדו הוא עומד: עדיין רואה הוא את עצמו שואב מכליו שלו, מנפשו הוא, משכלו הוא, והדבור, „מיום שעמדתי על דעתי“ הוא לפי שעה הדבור השגור ביותר בפיו, הרעיון החביב עליו ביותר, אף-על-פי-כן אנו מרגישים כבר בסדק הדק, שנסדקה הכרתו העצמית-העצמאית של האדם. אמנם הצבור-הפרט אף הוא סבור, שלא דוגמה מסוימת עמדה לפניו בפרשת חייו, ראייתו בעולם, בטבע, באלהות, בתרבות, אלא מכיפו הוא היה ניוון כל ימיו, ממקורו היה מתפרנס, בהרגשה, במחשבה, בעשיה, אולם לאט לאט נקנית אחיזה בנפשו ובדעתו לרעיון, שרוב מחשבותיו, הרגשותיו ועשיותיו באו לו בדרך החיקוי. לפי שעה אף צבורים ועמים מבחינים שתי דרגות בהתפתחותם והשתלשלותם: „עד שעמדתי על דעתי — ומשעמדתי על דעתי“, ואמנם מקצת אמת מוצא אתה אף במחשבה ראשונית זו, אף בהערכת-קדומים זו: בגרעין אמתי שבהערכה ובראיה זו אנוס להודות אפילו חסידה של תורת החיקוי ומרחיבה על כל רשויות המחשבה והעשיה האנושית. גילוי הגדול של האדם, של הבריה השכלית הזאת, הוא במקום אחר, ברשות אחרת. החיקוי הוא, עם כל הפעילות שלו, יסוד הסבילות שבאדם, יסוד הנפעל בכולו ולא היסוד הפועל, היוצר ובורא. חביב על האדם, על הצבור קב החרובין של היצירה העצמית, המקורית, מכל השלחן הערוך בכל טוב של החיקוי, של הסבילות. אולם ההתנכרות הגמורה של האדם אל יסוד החיקוי, אל מצע התרבות, אל היסוד המעמד של החיים ושל התולדה האנושית, נובעת מכל מערכת הערכים של האדם, מעילויה של התבונה על כל שאר יסודות וכחות. כל אימת שראו בני-אדם ביסוד השכלי שבהם את יוצר העולם, ולכל הפחות אספקלריה מאירה של העולם הסובב ומקיף אותם, כל אימת שראו בו ביסוד הזה את הקובע מטרות ותכליתות, כל שראו באדם את Homo sapiens בלבד (וראיה זו היא הראיה הקלסית של כל הדורות ושל כל התרבויות השונות, הגדולות והקטנות כאחת) היה יחס זה אל יסוד החיקוי מובן ומסתבר כל

צרכו. והשינוי שחל בראית החיקוי, הסברו והערכתו הוא לאמתו פרי הראיה האחרת במהותו של האדם, שהדורות האחרונים טפחוה וגדלוה: Homo faber בא במקומו של הראשון. שוב אין השכל אלא כלי-זין במלחמת הקיום של האדם בעולם — כלי-זין דק, נאה ומשוכלל, שעולה על כל שאר כלי-זין בכחו, בגמישותו, בהיקפו, ואף הוא פרי התפתחות ארוכה, הסתגלות-גומלים והתחדדות-גומלים של האדם והטבע. משנקנתה ראייה זו עלה גם ערך החיקוי בחינת אחד מכלי-הזין המובהקים ביותר, שעומדים לו לשימושו של אדם, לשימושה של תרבות, ללימודה, לשימורה, למסורתה מדור לדור, מאומה לחברתה, מאיזור עולם לחברו. ואפשר לנסח את הדברים כך: ראייה ראשונה סברה, שכל מעשי-האדם מעשי תבונה הם, נובעים הם מתוך שיקול-דעת ומתכוונים כלפי מטרת מסוימות. הפרט יכול להגיע תוך מעשי אימון לידי קיצורו של המהלך המחשבתי, לידי צמצומו, ואף הכלל כך. ואילו ראייה שניה רואה את רובם של מעשי-האדם כפעולות-חוזרות של גירויים, ואין מעשי-התבונה אלא פרי הסתגלות עליונה אל העולם החיצוני. שוב לא התבונה יושבת על כסא המלוכה ומצוה את צווייה לטבע, ליצירי-האדם ומנחה אותם, שיהיו משמשים את מטרותיה, אלא היא עצמה שליחם של הטבעים, של היצרים, של מלחמת הקיום שנלחמים האדם והאנושיות, או שממש הראשון של היצרים (המלך — שמש ראשון של המדינה!). מכיון שכך עלה ערכם של כל שאר שמשי החיים, עלה ערכם של האינסטינקטים בפרשת עשיתו של האדם בעולם, מכאן התורות המרובות של יצרים, טיבם ומהותם, שצצו ופרחו בדורות האחרונים, תורות שהעמידו את האדם על מערכות ובנות-מערכות של יצרים שונים. עמדו והסמיכו חכמים גם את החיקוי למערכת היצרים הראשוניים, שהאדם מביא עמו לעולם. אמרו: רובו של חיקוי טיב יצרוני לו, ואף-על-פי-כן לא דנו בו דין זהות גמורה עם היצרים, שכן מוצא אתה במקצתו דרך-נוהג שאדם בוחר בה מדעת על שום תועלתה ופרייה שבנסיון.

נעיין-נא בפרשת החיקוי של הילד. אמרנו: מחקה הוא את הכל והוא כמכונת-העתקה לכל דבר. עוד בשנתו הראשונה מחקה התינוק את בת-הצחוק של אמו, של אביו, של אומנתו, או קולות ותנועות פשוטים של אלה. גדל קצת מתחילה פרשת קנית הדבור, רכישת המשחקים — הם מעשי חיקוי לתנועות הגדולים ודבורם. כל שלא נולד הילד במום גופני או נפשי הרי תודעתו שרויה כל הזמן במצב של למידה, הוא מחקה, משמש את הגדולים, והרי הוא משועבד כולו כעבד לכל המתרגש עליו, על ראייתו, על שמיעתו. הוא מחקה את האנשים אשר מסביבו לא משום שהוא רוצה בכך, אלא אנוס הוא על כך מטעם גזרת ההסתגלות אל סביבתו החברתית. הוא לומד תוך מעשי חיקוי לדבר, לכתוב, לקרוא, לשחק, להתחבר אל ילדים אחרים ולצרף את כחותיו הוא לכחות זולתו צורך מעשה משותף, משחק משותף, לבנות בנינים, לנאום נאומים, לקנות ולמכור, להיות רופא, חלבן (הנציגים החשובים הראשונים הזורים הנופלים לחוג ראייתו), כבאי, נהג, שוטר. כל גידולו של האני שלו בא מתוך השפעת הסביבה שלו, וכל שזו גדולה ומתרבה, כן חזק ומתרבה וגדל האני שלו, שכן הוא קולט אותם לפי דרכו. החומר, שממנו לוקח הילד, הוא אוצר העשיות המסופות, הצורות, הדוגמאות, שהחברה כבר רכשה לעצמה. והן בחינת נכסי צאן ברזל שלה. הוא לומד את כל המוכן ועומד לפניו בעין, חריצותו וזריזותו הולכת ורבה כל שהוא מתאמן והולך מצד אחד בעשיות הפשוטות והבלתי-מורכבות ומצד השני, כל שהעשיות האלה כופות עליו יתר התאמצות, יתר התאבקות עם החומר.

בחברה פרימיטיבית אין שאר פרשיות גידולו של האני אלא המשך ותוספת לפרשיות הראשונות של החיקוי ושל ההתאמצות הראשונה, ולפיכך רואים אנו בחברה זו, שהקטנים דומים כמעט ממש לגדולים בכל עשיותיהם של אלה. מי שהתבונן בקטני-כפר בארצות חקלאיות בעיקרן, שלא נכנסו עדיין בכולן לתוך החברה הקפיטליסטית הגדולה, ודאי נשתומם לראות את הקטנים דומים בכולם לגדולים: היאך הוא הקטן מחמר אחרי החמור, מזרו את הסוס, צועד בהשיבות, נושא משא על שכמו, מרים חתיכת ברזל, שנצנצה לפניו בדרך, ובודקה מכל הצדדים, שמא כשרה היא לשימוש מן השמושים. אין בין מעשיו של הקטן לבין מעשי הגדול הבדל של טיב ואיכות, אלא הבדל של כמות, של מדת התאמצות, של פירות התאמצות בלבד. מעשי ילדי-הכפר של ימינו דומים עדיין למעשי הפרימיטיביים, שעליהם מספר אחד האתנולוגים: התינוק האינדיאני לומד את החיים תוך המשחק. כשהאם יוצאת לשאוב מים ותינוקתה על זרועה הרי התינוקת נושאה אף היא כד קטנטונת כמות זו של האם. ממלאה האם את כדה היא שוב היא ממלאה גם את כדה הקטנטונת של התינוקת. גדלה והולכת התינוקת גדלה והולכת עמה הכד. הנה היא מלוה כבר את האם ברדתה אל המעיין ועל ראש הילדה כד כדרך שנושאת אמה. סורגת האם אף הילדה סורגת בפלך קטנטן שתקנו בשבילה למשחק. הילד הקטן משחק ברשת קטנה ואף הוא צד, כדרך שצדים הגדולים. כל העבודות האלה הצד המחשי שבהן עיקר, והילד לומד אותן תוך תפיסת עין בלבד ותוך אימון פשוט. לא כן העבודות המורכבות והמסובכות: הללו אינן נקנות בתפיסת-עין בלבד. וכאן אנו באים לידי ההבדל שבין התרבויות הנמוכות לבין התרבויות הגבוהות: התרבויות הנמוכות עומדות בעיקרן על החיקוי, ואילו התרבות הגבוהה יסודות אחרים בה — ולפי היסודות כן דרכי הלמוד והרכישה. ולפיכך צדקו הסוציולוגים שאמרו: החיקוי מגיע לידי שיאו עם למוד בדרגות הנמוכות של האנושיות: אצל החיות לא הגיע עדיין החיקוי לידי ערכו המוחלט, ואצל עמית-התרבות שלנו שוב אינו מגיע זה לידי ערכו היחסי.

כלום החיקוי נוגע רק בצורות החיצוניות בלבד, בתנועות, במחוות, בדרך ביטוי, או שמא גדול כחו אף ברשויות הפנימיות ביותר של עשית האדם בעולם? ודאי נרמזו הבריות בתחילה לתופעות החיקוי החיצוני: היאך בני-אדם נוהגים לחקות את המופעה החיצונית של האדם החביב עליהם, של גבור המלחמה, של הכהן, הקוסם, האומן, האמן, דבר הצבור, המנהיג, אולם כל מי שיסיק מכאן על עצם מהותו של החיקוי אינו אלא טועה. אלמלא עמד החיקוי על קליטות צורות חיצוניות בלבד שוב לא היה כחו כל-כך רב בגידולו של האני, הן האני הפרטי והן האני הצבורי, שוב לא היה בו כח מכריע בלידתה של תרבות, התפתחותה ושמירתה. אין החיקוי מתכוון כלפי פרטים בלבד, אלא כלפי הכלל, השלם של המחוקה. ילד המחקה את אביו אינו מחקה צורה זו או חברתה בלבד של נוהג, של אופן דבור, של יחס אל האנשים ואל העצמים הסובבים אותו, אלא את אביו כולו, אומר הוא לספוג ולקלוט אותו כולו על כל אישיותו של זה. שהפרטים, החזיונות הבודדים אינם אלא כמה וכמה מגילוייו. בן צבור מסויס, שדרכיו, הרגליו, נמוסיו, מצוותיו של זה משמשים מרכז של חיקוי לגבו, אינו דבק רק בצורות החיצוניות של כל תופעות-החיים, המניות למעלה, אלא קונה קנין פנים את „אישיותו“ של הצבור כולו, ומשקנה את זו קנה הכל. ואף-על-פי-כן אין הלכה כדברי טַרְך, שהפך את סדרם של דברים והעמיד את החיקוי הפנימי בראש. לפי דעתו, אין אומה המחקה את חברתה אלא

קונה תחילה את טעמה של אותה אומה, את ספרותה, את רעיונותיה ואת רוחה של זו, ורק משקנה את אלה הרי הוא קונה גם את מדות המותרות ואת סגנון חייה החיצוניים של זו. כשהביאה צרפת במאה הי"ח את צורות-ההלכה מאספמיה כבר קנתה תחילה את ספרותה, את רוחה, את סגנון מחשבתה. מכאן שחיקוי-פנים קודם לחיקוי-חוץ. אולם הנחה זו עם כל יפיה סותרת את המהלך ההיסטורי של חיקוי-תרבות וקליטת-תרבות על-ידי אומות וצבורים. להלן עוד נשוב ונדון בכך בפרטות. הגרעין האמתי שברעיון זה — אין אתה מעמיד את החיקוי על קליטת צורות ומופעות חיצוניות בלבד: ענינו התקשרות פנימית, הודאה פנימית, בערכו של המחוקה, בכוחו, באמתו; וכל שהתקשרות פנימית זו מתרופפת והולכת מתרופפים והולכים גם מעשי-החיקוי החיצוניים. אולם תחילתו של הפרוצס הזה בצורות החיצוניות, וסופו של זה, התכוונותו הפנימית העיקרית, היא: לקלוט את המחוקה הנערץ קליטה גמורה, להעלות אותו בפנימו לכל מלוא גדלו האידיאלי, לקנות את ערכו. חיקוי זה, האידיאלי, מתכוון, כאמור, כלפי שלמות האישיות, כלפי אחדותה. עם שאדם, צבור, מעלה בלבו את המחוקה נמצא הוא עצמו מתעלה, קונה ערך, מתעשר. והיא כוונתו של גתה על האושר המופלא, שאדם מרגיש במחיצתו של האיש הגדול, של האישיות הכבירה במחשבה ובמעשה. אושר זה מרגיש אדם, מרגיש גם צבור כולו, במחיצתו של רעיון גדול, של ראית-פלאים בטיבו של עולם, במחיצתה של תרבות גבוהה, בקרבתה של האלהות.

הרי שהחיקוי הוא אחד המפתחות החשובים ביותר, שבהם פותח האדם את האוצרות הגדולים של הנאה מפירות היצירה, הדת, האמנות, המשפחה, הידידות: כל אלה היו נעולים ועומדים לפניו אלמלי לא ניתן לו מפתח זה. הכשרה זו שבנפש — החיקוי, — בצירוף ההכשרה החשובה, שציות שמה, שאדם מביא עמו לעולם, מביאה לו הקלה עצומה בחיים. אלמלי היה צריך אדם, היתה צריכה חבורה לקנות מעצמם ולעצמם כל אלפי העשיות, דרכי-העשיות, שאדם של ימינו מזדקק להן ביודעים ובלא יודעים, לא היו יכולים להתקיים אפילו שעה אחת. ההשפעה והזירור החיצונים שמשפיע על האדם מנגנון החיקוי, באים לטובתו של האדם, לטובתה של החברה האנושית, והכרחית היא לבריה בעלת הכשרות תצורתיות כמותו של אדם. שאילו החיות והבהמות תוכן-חייהן מוכן ומזומן להן מששת ימי בראשית, תכנם קבוע ומוצק ואינו נתון אלא לשינויים קלים, הבאים עליהן תוך מגע עם האדם, היוצר במקצת את סביבתן, ואילו האדם אינו כן: כל זיעי ההרגשה העצמית, השמחה בעשיה וביכולת העשיה, וכל ההכשרות כולן, שמביא אתו האדם לעולם מטבע בריאתו, אינן אלא בחינת אפשרויות לגבו. ואין האפשרויות האלה מתמלאות תוכן וחיות אלא תוך ההשפעות והזירוים החיצוניים, ורבה היא התועלת של החיקוי ביחוד לצבור במצבים קשים, מפני שהוא נוטל הרבה מיגיעת ההתחלה וההמצאה של אנשי-הצבור: משנקנה דבר למנהיגים, לראשי-הצבור, שוב יכולים הדברים להקנות על כל הצבור כולו. על-ידי החיקוי אף הירוד בשכל ובדעת קונה דברים שלפי טיבם ניתנו לרכישה רק על-ידי אנשי-סגולה. יעוין בפרשת הלשון, במגילת הדת, בתולדות האמנות, בפרשת חייה של כל התרבות האנושית כולה. צורה אוניברסלית זו של החיקוי, שערכה כלי-כך רב בהתפשטות הרגשות, ראיות, קליטות, היא שהביאה לידי כך, שטרד, סוציולוגן מקורי וחרף זה של צרפת הפוטיביסטי, ראה בו בחיקוי אבהקשר, שמקשר את הפרטים האנושיים לחבורות, לעמים, לאיגודים ולמדינות.

והנגררים אחריו עמדו והוכיחו, שכל פירותיה של התרבות האנושית, על כל רשויותיה וספירותיה, אינם אלא תולדה של צורה אוניברסלית זו. והתולדה הזאת הולידה בנות-תולדות, וכולן, כמובן, כאבות הן לטיב, לאיכות, למהות. ברם חדה ראשונית זו שבראיה ובמציאה, שגילתה למדע, לדעת האדם את עולמו, עולמה של חברה ותרבות, את ערכו של החיקוי בחינת דרך קניה של תרבות, העבירה את המלומדים הראשונים על מצוות ההבחנה וההסתכלות הדקה שבין הדרכים השונות, שהתרבויות נקנות בהן. אכן עלה להם לאלה לעקור מלבותינו את הדעה המקובלת בין הבריות על מהותו וערכו של החיקוי: שוב אין אנו רואים במעשי החיקוי משום מעשי-קוף בלבד או מעשי-מוקיינים או מעשי נחשלים ופגרנים בלבד. למדנו והכרנו, שהחיקוי — אחת הצורות האוניברסליות הגדולות, אחת הצורות הראשוניות, האיתניות ביותר, הכוללות את כל המין האנושי בכל הדורות, אחד האופנים החשובים ביותר של קניית דעת ומעשה, אבל צורה זו אינה היחידה. גבולות ניתנו לו לחיקוי בנשמת האדם, בנשמת התרבות.

ב. מחקוי לתרגום

ראשית דעת — פליאה — כך הורה אפלטון. הפליאה — אם כל דעת, כל השכלה, כל פילוסופיה, היא גם אם לחיקוי, למאבק ראשון זה של האדם עם העולם ומלואו. החיים שופעים פלאים ורזים, חידות ומטלות. ורק הפליאה מגלגלת את החיים, את חמרי-העולם, בתרבות. מי שאינו נתפס לפליאה, חזקה שלא יבוא לעולם לידי יצירת ערכים, הם גופי התרבות. הילד שרוי תמיד בהתפלאות, כל החזיונות שנגלים עליו הם בחינת פלאים. אין ילד מחקה, אין אומה מחקה אלא את שמפליא אותם. מחקים הם את תנועות זולתם, את כשרי זולתם, את מעשי זולתם, כל שהללו משמשים מקור להישג, להצלחה, לפתוח הכחות ולעילויים. ואף מחקים הם רוב ימיהם את מעשי עצמם, כל שהללו עלו יפה ושמשו בנין-אב לכמה וכמה מעשים כמותם של הראשונים. אלא ששונה היא פליאה של דעת, של השכלה, של פילוסופיה מפליאה של חיקוי: שאילו פליאה ראשונה מתכוונת לטעמים של דברים, מחשבות, סדרים ומוסדות, לתוכם של אלה, ואילו פליאה שניה — היא תמיהה ביסודה — מתכוונת בעיקר כלפי הישות עצמה. מוצא אתה, שהתכוונות ראשונה של האדם בראיתו, בשמיעתו, בקליטת כל חושי, כלפי האובייקט היא. אין עם דעתנו להכניס את עצמנו כאן במחלוקת הפילוסופית, ההכרתית-בקרית, מה קדם למה בהכרה: הסובייקט או האובייקט, האני או העולם. יש להניח, שבדרך כלל מתנים הם זה את זה ומכשירים זה את זה, ונמצא שמהלך אחד, מעשה-תפיסה אחד להם. עם שאדם קונה דעת העצמים הסובבים אותו הוא קונה והולך גם את ההכרה על האני שלו. כל ריבוי של דעת העצמים גורר אחריו ריבוי וחזקו של האני. כל שגדולים הכמיהה לקליטת-עולם וסיפוקה כן מתרווה והולך האני תכנים. זו מהותו של מהלך ההכרה בכלל. אולם למעשה פותחת הפליאה, אם החיקוי, בעולם-חוץ, חזקתה של ההתכוונות, עצמתה מופנית כלפי העולם, כלפי העצמים אשר מחוץ לאני של אדם, אם שהיא עשויה להתכוון ואף מתכוונת כל שעה גם כלפי האני התופס, הקולט. למי אדם דומה בשעה זו ראשונה, שעה שצנורות-חושי נפתחים לעולם, נדבקים אליו, שותים אותו בצמא? לעיסה זו הנעושה על-ידי עצמי-החיים. ורק עיסות זו היא המכשירה את האדם, שיהא קולט את פירווי-העולם הנגלים עליו זה אחר זה וזה בצד זה

קליטה אחר קליטה: לעשרו, להתעצמותו בעולם. כל שמועט עדיין עצמיותו ועצמאותו של אדם, כל שהוא בחינת נייר חלק (מובן, שדבור זה „נייר חלק” לא כפשוטו נאמר, שכן כמה וכמה פְּשָׁרִים ושרידי־ירושה מוצקים מביא אדם אתו לעולם, שאינם ניתנים ללישה כלל וכלל). שהחיים וקניני העולם והתרבות רושמים בו את תיבותיהם ואותיותיהם, כן ירבה לקנות את העולם על חמריו וצורותיו. והכשרה זו, העיסיות, שנפשו של אדם מחוננת בה יתר על כל בעל־חי זולתו, מקור החיקוי שבאדם. בחיקוי ראשון זה, שמחקה התינוק את חזיונות החיים הנגלים ובאים עליו מכל העברים בשפע רב, אין אתה מוצא עדיין את ההתבטלות („חיקוי של התבטלות” בפי אחד־העם), שכן ההתבטלות באה מדעת, מכוונה, מהעדפת ערכים. רשאי אדם לאמור: „ביטול היש” של עצמו אין כאן, שכן עדיין לא נתבלט „עצמו” זה, עדיין לא קנה הויה מסוימת שאינה בשינוי ותמורה, אולם בליעת אחרים, ישים אחרים, יש כאן. גורה היא, שיהיה אדם קונה תכני־עולם ותכני־תרבות, ואין אתה קונה אותם אלא תוך התמסרות גמורה, תוך הדבקות שלמה בדברים ובעצמים שמבחוץ. ואף אומה צעירה הלומדת אל דרכי האומות האחרות, אל אמנותן, מנהגיהן, נמוסיהן, תורותיהן, אומנותן ואַקְנוּתן, אינה נוהגת עדיין ביטול היש, ישותה, בפני ישותם של אחרים, אלא בולעת היא את ישותם של האחרים מתוך הרעבון הגדול לקליטת תכנים: לעשרה, להתעצמותה בעולם. שכן זו היא המגמה הגדולה, המברחת את כל עשיתו של אדם, עשיתה של כל אומה בעולם בדרכם לתרבות: היא הולכת ועולה בקדימות ורתיעות, בעליות וירידות מן החומר אל הצורה, מן העניני אל האישי. זו הדרך, שכל אדם מעפיל אליה, שכל תרבות מעפילה אליה. דרגה זו של תרבות, שחיקוי שמה, שרויה כולה בעצם המחוקה, באיש המחוקה. אין דעתה מתקררת אלא אם כן צלמה, קלטה, את העצם כמות שהוא, על כל בליטותיו ושקעיו, צבעיו וקולותיו, דיוקיו ודיוקי־דיוקיו, שכן צילום דייקני וקפדני זה הוא המבטיח את ההישג שהושג, את היכולת שנתנסתה. כל תערובת של יסוד אחר, כל עבירה קלה, כל סטייה מן האובייקט המחוקה — את נפשה של דרגה זו היא קובעת. הנאמנות השלמה לדוגמה — נשמת החיקוי, זו תחילתו של אדם, זו תחילתה של אומה בעולם, ואין מי שיִבְטֵל הימנה אף לשעה קלה ואף במעשה קל. וראשית זו שלובה אף בשאר דרגות התרבות, אלא שהיא אינה תופסת את עיקרו של אדם, את עיקרו של הצבור: היא נדחקת והולכת מפני דרכים אחרות, שבהן עתידה העצמיות להתבלט ולהתיחד. התרבות היא עבודם של תכני־החיים, עיצובם, מתן־צורה, ולא קליטתם בלבד של תכנים וחמרים. התרבות היא לא רק מעשה־הסתגלות ענקי של אדם, שהוא מסתגל אל הטבע על חמריו, צורותיו, מניעיו, כחותיו, אלא מעשי־סגול, עיצוב, גלגול צורה בצורה. אין תורות־החיקוי בתרבות, בבחינת אב־המקור של יצירת תרבות, התפשטותה והשתמרותה, אלא מסקנה הגיונית מן הדרישה החושנית־הפוזיטיביסטית במהותו של אדם, במהותו של מהלך התולדה והתרבות, שלפיה חי האדם, חיה החברה בזכותו של כשרון ההסתגלות וכחו. לפיה די לו לאדם להסתגל לאלפי השינויים של הטבע, והרי הוא קונה את עולמו. והחיקוי — מעשה־הסתגלות ממושך, מתמיד. ולפיכך הסמיכו חכמים, ובדין הסמיכו, את החיקוי ליצר הציות שבאדם, ליצר השעבוד, שמשמעבד האדם, אם מאונס ואם מרצון ומאהבה ומהתמסרות אין קץ, אל טבע הדברים וחוקותיהם. אולם התרבות היא גם, ואפשר ובעיקר, מעשה־השתלטות, הנובע מתוך יצר מנוגד ליצר־הציות, מתוך יצר השלטון. מתחילה — עיסה הוא האדם, עיסה

הוא הצבור לטבע ולכחותיו, והללו צרים בו את צורותיהם. לימים העולם משמש עיסה לאדם, לצבור, שהללו טובעים בו דמות, צורה: התרבות — כבוש החומר, ההשתלטות על החיים, ההתגברות על העולם על-ידי האדם, עבוד האובייקט על-ידי הסובייקט, איצולו ועידונו של האדם, גלגול המצב הטבעי של הדברים במצב אנושי. וכלל כל המגמות של עבוד החומר, התעלות האדם והתאצלותו נקרא תרבות. חמש מערכות של תרבות כנגד חמשה תפקידים של החיים: התקדשות, רציה, עיצוב, מחשבה, פעולה. ותולדותיהם של אלה: אמונה (דת), מוסר, אמנות, מדע, תרבות-המעשה (טכניקה וכלכלה). לא כל המטרות והרשויות האלה מתגלות ביחיד ובצבור בכחות שונים ובחזקה שוה: יש אדם, יש צבור, שאינו זוכה ליצירת מקור אלא באחת מן הרשויות האלה, ואילו בשאר רשויות הרי הוא מחקה כל ימיו את האחרים; ויש וזכה בכמה מן הרשויות ליצירה מנפשו. העמים ההיסטוריים הגדולים, שעיצבו לשעה ולדורות את פרצופה של האנושיות, אף הם לא זכו להיות מקוריים וגאוניים בכל רשויותיה אלה של התרבות. עם ישראל, למשל, שכחו רב היה בשתי הרשויות הראשונות של תרבות, באמונה ובמוסר, תש כחו בשאר הרשויות — באמנות, במדע ובתרבות-המעשה, וכיוצא בכך עמים גדולים וחזקים, שרישומם בתולדה האנושית ובתרבות העולם רב הוא. זימונם של כל הכחות בעם מסוים, בחבל ארץ מסוים, ובשוה, הוא אחד מפלאי-העולם, שרק מועטים זוכים לו ברגעי-עליה מועטים וחולפים. אמרו עליו על המזרח, שחבה יתירה נודעת ממנו להסתכלות בנצח, להשתקעות באלהות, להזית מסתורין, וכנגדו מוצא אתה את עמי-המערב של הזמן החדש, ובתוכם את אמריקה הצפונית, שכשרון-המעשה וההרציות הטכנית יצרו בהם סוג-תרבות אחר. ושוב אתה מוצא איזורי תרבות מסוימים ועמים תרבותיים, שנאה להם להקרא עמי-האמנות, כגון היונים העתיקים, האיטלקים, ועמי המחשבה והמחקר, כגון האנגלים, הצרפתים, וביחוד הגרמנים, וכיוצא באלה טפוסי תרבות שונים. ושינוי וריבוי זה במקום שינוי וריבוי כנגדו בזמן. תחילתה של תרבות בזמן — הדברים אמורים בתרבויות ההיסטוריות, ואין בכך משום הכרח מהות — באמונה, בעבודה לאלהים, ולימים רשות זו נדחקה והולכת מעמדתה הראשית, המכרעת, על-ידי כחות תרבות אחרים, הבולעים את כל ההתאמצות הרוחנית, התרבותית; ההרגשה נדחית והולכת מפני המחשבה, והמחשבה מפנה את מקומה ומכשירה את תרבות-המעשה, עד שלבסוף נמצאים כל כחות העמים, כל כחות האיזור התרבותי המסוים מתרכזים ומצטברים בתרבות-המעשה, כגון עמי מערב-אירופה ואמריקה של ימינו. כמובן, אין לתחום תחומים מדויקים ולאמר: כאן מסתיימת תקופת הדת וכאן פותחת תקופת האמנות, כאן מתחיל המדע הבודק, המנתח, וכאן פותחת תקופת-המעשה, המגלגלת את פירות האמנות, המחשבה והמדע במעשה, בטכניקה. אולם אין ספק בדבר, שתקופה ותקופה ורשותה המכרעת בחייה הכוללים של האומה, במאזנה ובמשקה. כחות שנתונים בעיקרם, בכבדם, ברשות אחת אינו דין שיתפתחו ויתגלו בכל מהותם בכל שאר הרשויות. ואף זה משתמע מאליו, שלא כל העמים ולא כל איזורי-התרבות עוברים כל אותן דרגות, שמנינו למעלה. מהם מן העמים, כגון עמי-המזרח, שנתיחה להם רשות-עשייה של תרבות לכל ימיהם ונתקדמו בה והשיגו כמה הישגים גדולים. כנגד זה נסתחפה שדם התרבותית על-ידי מעצמות אחרות, שהטילו את חותמן הן על שאר רשויות-התרבות. יש והגידול הוא אטי, ויש והגידול הוא פתאומי, סוער, והפריחה היא מהירה ומדהימה. מוצא אתה בתולדה האנושית עמים מועטים, שהתפתחותם היתה משוקלת ומעוינת, שגורמי-

חוזק לא עיקלו דרכם בתרבות ולתרבות. העכובים — פעמים ששימשו תחילת ירידה, תחילת התעקלות, ועתים שמשו גרם זירון והמרצה. עם אחד הועלה בפי דורשי-רשומותיה של האנושיות וחוקרי-תרבותה כעם הרמוני, מעוין ושקול ככולו, הוא העם היווני: מכאן החבה, מכאן ההערצה הנודעת מאת כל עמי-אירופה ליון זו ההיסטורית, וכל שעה, שהתרבות שרויה במשבר העינים נשואות לכאן, למקור ראשון זה של התרבות האירופית החדשה והחדשה. ויש בדוגמת-עם זו להעמיד אותנו במקצת על עיקרי הבעיה שנתגוללה לפנינו.

וכך עולה תמונה זו של יצירת-תרבות על-ידי עם הרמוני: ההיסטוריונים טפחוה, פייטנים שרוה, ופילוסופי-תרבות העמיקוה. תקופה של פולחן-אלים יוצאת מן העולם ובאה תקופתה של האמנות על כל פריחתה הנהדרה בימי פריקלס, זו אמנות, שכל הדורות וכל גדולי-הדורות השונים אינם יכולים להגיע אליה. והנה קמה באומה זו תקופה של מדע, שהתקין כלים לראית-עולם, שהכשיר את ההכרות הראשונות והיסודיות של המדע העולמי עד היום הזה, ובלעדי פירותיו אלה של המדע היוני לא היה עשוי עולמנו כולו של הזמן החדש להתקיים. ובא אלכסנדר מוקדון וקירב את לבות העולם של ימינו לתרבות הרמונית זו. אין עיסוקנו בכאן, כאמור, בעצמותה של התרבות, אלא בדרכי קנייתה, ולפי שעה אנו עומדים בפרשת החיקוי. והנה נתבונן-נא במקצת למסע-אלכסנדר זה, לאחד המסעות המופלאים ביותר בתולדה האנושית: תבוא אגדת העמים השונים על גילוייו של זה ותעיד. לא את הכח והשררה בלבד נשא עמו אלכסנדר במסעו, אלא את התרבות היונית כולה, את מוסרו של סוקרטס, את כח העיצוב ומתן-צורה של אפלטון, את המדע המדויק ודעת-העולם של אריסטו, שפרצו את תחומי העולם שבו נבראו ואמרו להתגלגל במעשה ציבילי-זיוני כביר. כשנגלה אלכסנדר על העמים ההם מה רגש התחיל לפעם את לבותיהם? רגש הפליאה הגדולה. עולם גדול, כביר כח, יופי, דעת, דרך כולו למעשה רב, משנה ערכים, הרגשות, דעות, ראיות, עמד לפניהם, מזור בהודו, מושך בקסמיו. והתחילה פרשה גדולה, אחת הפרשיות המפורסמות ביותר בתולדות האנושיות, של חיקוי: חיקוי לנמוסים, ללשון, לנוהג, לפולחן, לכל הליכותיו של עם מחונן זה. נתעורר העולם מתרדמה עמוקה, קרע את עיניו, את כל חושיו, את כל לבו לתרבות זו. שמותיו של עם זה התחילו מהלכים בכל מקום, נימוסיו החיצוניים נתחבבו ונתיקרו על הכל, לשונותיהם הם של העמים התחילו מתמלאות ביטויים, דרכי-דבור מן הלשון היונית. העומדים בראשי העמים האלה התנפלו בכל כח טיבם ובלעו את שיירי השלחן הגדול של התרבות היונית. היה להם לעמים גילוי זה של היונות כגילוי של כח איתנים, של כח טבעי, שמצוה לקבל אותו כמות שהוא, לרצות אותו ולפייסו: בידו העושר והגדולה, החן והדעת והשררה. אולם מכלל חיקוי לא יצאו הראשונים, לידי תרגום, תרגום חזר וקלוש, לא נתרוממו אלא מועטים, ולידי יצירת מקור כמתכונת אותם הערכים, שהביא עמו אלכסנדר מוקדון במסעו הגדול, לא הגיעו. רק כעבור כמה דורות נמצאו תורגמנים לתרבות זו, שלא הסתפקו בנגלה החיצוני, שלא נסתפקו במעשי-הסתגלות, שנתפסים להם צייתנים ומשועבדים, שלא נקנתה להם עדיין עצמות ואופי, אלא עמדו וסיגלו לעצמם, לאַפּים, לטיבם תרבות זו ועשוה מקור להרגשותיהם הם, לראיתם הם ולקליטתם הם את העולם ועצמיו, את העולם וצבעיו. ושוב דוגמה: העמים הקדמונים נתקלו בכמה וכמה חזיונות מתמיהים, ובתוכם בחזיון זה ששמו: יהדות. אף חזיון זה התמיה והפליא אותם ביחודו, בשוניותו מכל אשר

עמד לפניהם. היתה זו עבודת-אלהים שלא ראו כמותה, היתה זו דבקות מיוחדת במינה ביסודות-עולם, שלא הורגלו אליה ולשכמותה מעולם. נתפסה נפש העמים לחיון פלא זה והתחילה מחקה אותו. מכאן זו ההתגיירות המרובה, שפשטה בעולם של הימים ההם, התגיירות שפגעה במתפלאים, בתמהים, התחילו מחקים את מנהגי ישראל, את חייהם, את עבודת-האלהים שלהם. אולם מכלל חיקוי קלוש לא יצאו ולכלל תרגום, ואפילו קלוש וחיוור, לא באו. עד שבאה גם על העמים תקופת-תרגום גדולה, וזו הכניסה להם — אמנם לא את היהדות על מקוריותה — דעת-אלהים, שחתכה את גורל העמים והאנושיות לדורות, ועדיין לא נתמצתה בכלה, ועדיין תרגום זה לא הוציא את עצמו כולו, את כל מיציו החיוניים. ורק תרגום זה הוא שנעשה אב למקור-אמונה לעמים, שכן אי אתה אומר, שהעמים המוכשרים לא באו לידי יצירה דתית משלהם בכח התרגום. אולם על זה להלן.

מהלך רב, רב תלאות, כשלונות ואכזבות, מוליך מן החיקוי הראשון, החרד, הכושל, לדברי אמנות, ללשון היונים, לספרותם, לפילוסופיה שלהם, עד היצירות ההלניסטיות-רומיות, עד פריחת האמנות באיטליה בימי הרנסנסה, פריחת הספרות בצרפת, איטליה, אנגליה, גרמניה וכו'. מהלך רב, רב תלאות, כשלונות ואכזבות מוליך מן החיקוי הראשון למצוות ישראל, למנהגיהם ונמוסיהם, של תקופת ההתגיירות הראשונה, עד אבגוסטינוס, עד לותר, עד פרנציסקוס, עד ניקון. אולם אחד הוא: תחילתו חיקוי, אמצעיתו תרגום, סופו — מקור. לא הכל זכו למקור. וכמעט הכל זכו לתרגום, שכן התרגום הוא הדרך העיקרית לקניית תרבות, הדרך הבינונית, המעמדת ומקיימת את התרבות האנושית בכל הדורות ובכל האיזורים. הכשרון לתרגום ניתן ברב או במעט לכל אדם, כדרך שניתן כשרון החיקוי. אולם לידי גאוניות התרגום אינם זוכים אלא מועטים.

תרגום זה, שעליו אנו משתיתים את עבודת התרבות, מהו? כלום המדובר הוא בתרגום ספר מלשון ללשון, בהרקה מכלי לכלי? אין תרגום ספרים אלא אחד החזיונות, אחד מבנות-החזיונות של קטיגוריה זו, שאנו קוראים לה תרגום. מקפלים אנו במושג זה את הכשרון ואת היכולת לקנות את העולם משנה-קנין בכלינינו אנו, להתיך אותו בדפוס זה, שאנו מביאים אתנו. אין העולם שלנו, עולם של מדע, של דעת, אלא עולם מתורגם ללשונו, לצורות האפריוריות שלנו. אולם תרגום זה אינו מענינו כאן. ענינו תרגום עולם, שניתנה בו כבר צורה, שנעוס, שנלוש על-ידי הדפוסים המיוחדים שלנו. ענינו — תרגום תרבות שלמה, כלומר של תכנים וצורות כאחד. והוא אחד החזיונות החשובים ביותר במהלכה של התרבות, של כל תרבות בעולם: מתכוונים אנו כלפי היכולת והאפשרות של תרבות להתרגם, וכלפי האפשרות של עמים וגזעים שונים לתרגום, שאין בו כלל משום צמצום היש או משום ביטולה הגמור של העצמיות, דחיקתה השלמה, אלא, אדרבה, משום התרבותה והתעשרותה.

השקפתנו על החיקוי ועל התרגום בקניית תרבות ומהלכה של תרבות בעולם העמים ואיזורי-הישוב ההיסטוריים של האדם, יכולה לדור בכפיפה אחת עם כל ההשקפות הפילוסופיות השונות על התרבות ומהותה, פרט להשקפה המונדולוגית של התרבות מיסודו של שפנגלר, שלפיה אין „חלונות לתרבות“ ואין תרבות נתונה לתרגום כל עיקר. נתבונן-נא אל אחד התהליכים הכוללים של התרבות בתולדה האנושית, שכמעט הכל מודים בו שמתפשט הוא על כל התרבויות. כוונתי ביחוד למהלך זה של הרחבה ושפור מתמידים והולכים בהשתלטותו של האדם, בהשתררותו

החיצונית, על הטבע וכחותיו, למהלך זה הקרוי בפי הבריות: התקדמות טכנית. ודאי אין אתה נותן במהלך זה משום רציפות מתמדה, ללא הפסק בזמן וללא סייג בחלל: תכופות מהלך זה נתקל בקיר אטום, שנגרם על-ידי אסונות טבעיים. או על-ידי מאורעות-אונס, כגון: מלחמות מחריבות, גירושי עמים ממקומותיהם, גזירות גלות, איסור-עשיות, שהכובש מטיל על הנכבש (הפלשתים בישראל, האנגלים בהודו במחוזות מסוימים). מהפכות עצומות (המהפכה ברוסיה, למשל, שעקרה מסורת ואנוסה היתה לפתוח הכל מחדש), או בחוסר-כשרון של גזעים שונים לקבל את כל השפע הרב, שמעניקים להם מחונני-כשרון ועשיה של תרבות, או בחוסר-תנאים טבעיים מתאימים, כגון אקלים חם ביותר או קר ביותר, שאינם עשויים לשמש בית-יוצר ובית-התפשטות של התקדמות זו. הקדימות והרתיעות מתחלפות כאן לסירוגים, ואף-על-פי-כן רשאים אנו לאמור, שהתקדמות מוסיפה והולכת יש כאן, אם נסתכל בו במהלך זה בכללותו גראה, שלפנינו התפשטות מתמדה על פני כל כדור-הארץ של דעת הטבע וכחותיו, הנתונה לשימוש של אדם: מתקופת האבן עד תקופת מדעי-הטבע המשוכללים של ימינו. ובעצם אין התקדמות טכנית זו אלא פריו של מהלך הגיוני על כל דרגותיו של זה, מקדמתו והנחתו של זה, של דעת-העולם, של התבהרות-העולם על האדם. התבהרות זו נזקקת ומתמזגת תכופות בדעות דתיות, מיטפיסיות-פילוסופיות, שהן פרי הזמן, המקום, הכושר הגזע-העממי. אולם כל השינויים ובני-השינויים האלה אינם אלא דרגות שונות של תהליך אחד, אינם אלא צורות ולשונות שונות, משוכללות ומתקונות יותר, של התבהרות שלמה של כחות העולם והשתלטות שלמה על הטבע. כל שכבה של דעת נעוצה בחברתה, כל צעד חדש יסודו ההגיוני בצעד שקדם לו, והתוצאה כללית היא, אוניברסלית היא. קוסמוס זה של דעת כאילו נתון הוא עכשיו לאדם ולתרבויות השונות, ואינו בכליה אלא עם כליהו של האדם בכלל. דעת זו — בכללותיה ויסודותיה העיקריים — נודדת ועוברת מאדם לאדם, מעם לעם, מאיזור תרבותי אחד לחברו, ואינו נקנה בפרוצס של חיקוי, אלא במהלך שני זה, שכנינו והגרדנו אותו כתרגום. לא רק מסתגלים הבריות לתהליך זה של התבהרות שכלית של העולם ושימוש לצרכיו של האדם, לשפור מצבו, לרבו אפשרויותיו, להשתחררותו מסבלות העולם הטבעי וממחסוריו, אלא גם מסגלים אותו, לכשרם הטבעי, לתנאי האקלים ולכלל כל התנאים ההיסטוריים של אותה אומה, של אותו חבל-תרבות מסוים. בני-אדם נוטלים זה מזה פלים (והכלי — לא רק פרי הסתגלות, אלא גם פרי של סיגול, עיבוד הוא), מנהגים, נמוסים, לשונות, דרכי-בנין, אופני-הלבשה, צרות-תגובה, יחסים בין אדם לחברו, בין צבור לחברו, בין אדם לעצמו, בין אדם למקום, ועם נטילה הם משנים אותם לפי טיבם ועצמותם הם. שנים שנדרשו לעשיה אחת אין עשיתם אחת. שני עמים שנדרשו לעשיה עמית אחת אין עשיתם אחת. יכולים אנו ללכת לפי הצעדים, שנצעדו על-ידי האחרים ולא בצעדים, שנצעדו על-ידי האחרים. ילדים, שהחיקוי הוא עיקר קנייתם את העולם, מנסים להלך בשדה מכוסה שלג באותן גומות, שנטבעו על-ידי מהלך ראשון, מנסים ונכשלים. בשביל המבוגר אין צעדים אלה אלא משמשים אותם, מורה-דרך, רמז, היאך אפשר לחצות שדה-שלג זה ולא ליפול לתוך הבור.

מהלך ציביליזציוני זה, שהוא בעיקרו חיצוני ויסודי, והאבולוציוניסטים בונים עליו את בנינם, עובר דרך כל הגופים החברתיים ההיסטוריים, עולה וגאה בהם, גורם לידי שינוי מבנם של אלה, שכן הוא נותן בידי הגופים אמצעים וכלים חדשים

לבנינם, כל שהבנין הזה לא חלו בו שינויים תוך התפתחות-פנים, תוך התפתחות עצמית. אולם לא די לו בכך: מהלך זה משנה גם את המבנה הנפשי-הרוחני, עם שמטיל הוא על הגופים החברתיים ההיסטוריים את היעוד לקבל לספוג את החדש, כדרך שקולטים וסופגים גוף טבעי אחר, כלומר: להטיל בו צורה משלהם, ממקור נפשיותם הם. שכן כל מצב חדש, שמתהווה והולך עם „פלישתו“ של התהליך הצי-ביליוני, החברתי או התרבותי האוניברסלי בתוך חבל-ארץ חדש או בתוך אומה חדשה, הוא פרי של התנגשות ומלחמה הדדית, הפראת-גומלים, שינוי-גומלים. מועטות הן ההפיכות הגמורות, שיש בהן משום הוצאה ועקירה גמורה של הישן, של צורות החיים, המחשבה, העשיה הישנות, ומשום הנחת חדש בכולו לכל יסודותיו, טבעיו וצורותיו. מוצא אתה, שהפרוצס הציביליוני המובהק ביותר של הזמן ההיסטורי, זו ההתבהרות השכלית של העולם על האדם, זו הפיכה שהפכה את העולם כולו על כחותיו ומניעיו ועשאתו כלי-שרת לאדם, פרוצס זה, שתחילתו נעוצה במסעו של אלכסנדר מוקדון, אף הוא אינו אחיד בכולו ואינו בן-צבע ומגמה אחידים: שינויים ובני-שינויים, שאינם יוצאים כולם בחיצוניות בלבד, בשפור התנאים החיצוניים של עשית האדם בעולם, כפי שסבורים רבים מן האבולוציוניסטים, אלא נוגעים בעיקרי החיים וביסודות ראיתו של אדם בעולם ובמניעיו, מתרחשים ובאים עמו ועל-ידו. ציביליזציה אוניברסלית זו, שכובשת והולכת במסעה את כל העמים, היבשות והארצות, ועתידה היא לכבוש בקרוב את הפנות המרוחקות ביותר של העולם. הרי היא בעצם כבוש העולם על-ידי תרבות מורכבת, ממוזגת, שחוללה אתונא, ירושלים ורומי, שעברה דרך כמה וכמה תרגומים שונים, בעלי חוזק ודיוק שונים, הכל לפי המקבל ולפי המתרגם: לפי טיבו, לפי צרכיו, לפי רצונו הפנימי של העם לראות את העולם, לפרשו, לכבשו. עמים שנסחפו בזרם החיקוי בלבד, שלא העמידו עצמות מול עצמות, צורות-ראיה-וקליטה מול צורות-ראיה-וקליטה, נשחקו על-ידי גלגלי התהליך הציבילי-זיוני הזה ולא הגיעו לכלל הויה משלהם, לכלל עשית תרבות משלהם: הם יצאו מן העולם ולא השאירו אחריהם רושם ניכר בתולדה האנושית. דומים היו העמים ההם לפרפרים אלה, שנסחפו בשמש הענקית ובאורה, ונשרפו בכולם. והכל לפי התכונות והאיכויות האתניות של העמים, שפגע בהם המהלך הציביליוני, החברתי או התרבותי, וגם לפי המקרים הגדולים והמכריעים בפרשת חייהם של העמים, שכן אף המקרה, הפגישה המופלאה הזאת של מערכות-חוקיות שונות בנקודה אחת, מכריע תכופות בגורלם של עמים ובגורלן של תרבויות ובהשתלשלותן.

ג. תרגומי-תרבות היסטוריים

„מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסם. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקדוש-ברוך-הוא עצה בלב כל אחד ואחד והסכימו כולם לדעה אחת.“ עמדו הכריות והפשיטו את תוכה-טעמה הדתי-המיסטי של אגדה זו ודרשו אותה כפשוטה, ואף פשוטה זה רב-משמעות הוא ומקובל היה על האנושיות דורות מרובים. עמדו והסיקו: לשון אחת בדין שתתרגם ללא שיור כל-שהוא של גון ובן-גון שאינו בתרגום. מכאן: המחשבה האנושית, ההרגשה האנושית העליונה בת אחדות היא, הכל כשרים להרגשה אחת, לראיה אחת, לשמיעה אחת, אם כי לא הכל זוכים לכך: השראה עליונה מסייעת.

כשרון רב מכשיר, דבקות עזה מזווגת זוגי לשון ותרבות. מוצא אתה בכך משום הבטיחות והודאות, שהלשון, כל לשון, קונה את העולם ומלואו, את דעת העולם, דעת האלהים, כמות שהם על עצמותם ועל תוכם, או מוטב שנאמר: יש בידי הלשון לקנות את כולם בהיותם האמתית. כיוצא בזה ראתה ההשקפה הפילוסופית במושגים, בחוקים „בבואה“ אמתית של הדברים, העצמים אשר בעולם. פשוטה של הגדה זו העברית ו„תורת הבבואה“ בפילוסופיה ובהכרה שורש אחד להם: הלשון, המושגים מצלמים את המציאות כמות שהיא. אמנם כמה וכמה עכירות של לשון, כמה וכמה עכירות של מושגים, מעכירות על רוב בני-אדם את הראיה המאירה — ראיתם של בני-אדם לקויה, שמיעתם מעורבת, שכלם רופף — אולם העיקר, היסוד במקומו עומד: הלשון — בבואה של העולם, המושג — בבואה של העצם. עכירות עתידות להתבהר, לקויים עתידיים להתקן, רפיפות עתידה להעקר. הדורות האחרונים ערערו את ההשקפה הזאת: בתורת-ההכרה ובתורת הלשון והתרגום כאחת. כל אותן התורות, שלפיהן משפטינו ומושגינו „מצלמים“ את המציאות כמות שהיא נתערערו עד היסוד. וכשם שהתערערה של „תורת-הבבואה“ במדע-ההכרה פתחה פתח (עוד בימים קדומים, בימי גדולתה של הפילוסופיה היונית) לתורות-ספקנות שונות, כך התערערה של האמונה באפשרות ההרקה מכלי-לשון לכלי-לשון, התרגום של לשון ותרבות ללשון ולתרבות, הביאה לידי ספקנות רבה בערכו של תרגום-תרבות מאומה לאומה, זו ספקנות שהגיעה לידי בטויה החריף והנהדר ביותר, לידי מערכה שיטתית שלמה במשנתו של שפנגלר, שראויה היא לפי דעתי להקרא בשם המשנה המונדולוגית בתרבות. עכשיו כמעט באו הכל לידי הסכם שבהכרה: המושג והלשון משנים את החיים, את העצמים, מיצרים דמויות וצלמים מלאכותיים. אין המדע שונה ומכיר אלא אמת מדעית כביכול ואינו שונה לעולם את האמת כמות שהיא, אינו שונה את המציאות כמות שהיא, את החיים כמות שהם ואת הישות הנצחית, אין הוא מביא לידי ודאות גמורה ומוחלטת. ואפילו מדע-הטבע, שלפי אב-עיקרו ומגמתו מתכוון הוא כלפי הכרת „המציאות“, הכרת ה„טבע“, הכרת ה„אמת“, אינו מביא לידי הכרה זו: ואפילו ההגיון, שלפי אב-עיקרו עליו להביא לידי „ודאות“, אינו מקיים לעולם את יעודו זה בשלמותו. ואם בהכרה ובמדע כך בלשון על אחת כמה וכמה. ברשות מצומצמת זו, ברשות תרגום יצירות וחבורים מלשון ללשון, קדמו בספקנות כמה וכמה חוקרי-לשון ודורש-רשומותיהן של תרבויות שונות. הבטחון הראשוני, התמים, ששקולה לשון אחת בניביה, שמותיה, תיבותיה, ביטוייה כנגד לשון אחרת, בטחון זה נתערער ונתרופף בכלו. הרי לפנינו דבריו של וילהלם הומבולדט שכתב לשלגל, למתרגמו של שקספיר לגרמנית: כל מלאכת התרגום דומה עלי בפשיטות כמעשה נסיון לפתור דבר שאינו בפתירה. המתרגם על כרחו יתקל ויכשל באחד משני המכשולים: או שיחמיר וידייק במקור ויקפח את טעמה ואת לשונה של אומתו או שיקפיד על טעמה וגוני-לשונה של אומתו ונמצא מקפח את המקור. למצוא את השביל הנכון בין שתי אבני-נגף אלה קשה וכמעט מן הנמנע הוא. והחמיר עוד יותר בפסקנות — תולדה של ספקנות — הויפט, שאמר: התרגום — מות להבנה. — (להלן נראה, שהתרגום גם, מפתח להבנה). ושוב אמרו: „כל שישנו באמת בתרגום, העיקר המושגי, אינו אלא כצפור זו שנמרטו נוצותיה“.

טענות אלה וכיוצא בהן נשמעו תמיד וחזרו ונשמעו, אלא שמעלות הן בזכרוננו טענות דומות לאלה בכל סיבן ועצמותן שנשמעו נגד ההכרה המושגית בכלל, נגד

המדע בכלל. אמרו: לעולם אין המדע מכיר את החיים על מלוא פריחתם, לעולם אין הוא מכיר את הנצח על מעמקי תהומותיו, וכשהמדע מתאמר בלבו, שהנה הכיר את החיים ואת ערכי-הנצח, הרי לא העלה בעצם אלא מְבֹדוֹת של חיים, מְבֹדוֹת של נצח, כלומר: לא העלה אלא קטעים, תחנות, קפוחים וטשטושים. אמרו: החיים—גן נעול לפני המדע. אין המדע חי את הדברים, אלא חושב אותם: המדע עובד בכליו, בצורותיו־דפוסיו וחוקותיו הצובעים את החיים, מטשטשים ומעקמים אותם. אין החיים ניתנים למחשבה, אלא לחויה, ואין כחה של החויה יפה אלא לרגע של הוה על ישירותו ועל מקוריותו. ועל המושגים אמרו: כל הנכנס לתוך המושג ומצומד אליו אינו חי אלא חיי בית־כלא; שוב לא החיים על פריחתם ועשרם ורובים שרויים בו, אלא דמות חוורת, כמושה, קלושה. וידוע הוא המשל, שהמשל ניצ'ה על העצם שנכנס אל תוך כתלי מחשבותינו ומושגינו: סערה ליאה ושוקעת, הרגשות נובלות מאחורות, צפרים שעיפו בטיסתן והרי הן נושרות ונופלות בידי כל מי שמושיט ידו לתפסן, טענות אלה—נשמת ה"פילוסופיה־של־החיים" היא, זו שניצ'שה הכריז עליה בכח־הדבור הענקי, וברגסון הקנה לה את הברק ואת כח־ההוכחה הפילוסופי, ודילתי הגה אותה בתום־לב ובבור־לב, ואף־על־פי־כן לא ניטל טעמו של מדע, לא בטל ערכו ולא נעקר ענינו, ואף לא בטלו ולא פסקו ערכו וחיוניותו של המושג. עם כל צמצום שאתה מצמצם את ערכו ואת כחו של המדע לתפוס את החיים ואת המציאות כמות שהם, את ענינו ואת כחו ואת גדולתו לא עקרת, וכן לא עקרת את כחו ואת עיקרו של המושג. פרח זה המזדקר לעינינו מתוך הקמה, מתוך חלוך־הראוה של חנות־הפרחים, על יחודו ועל צבעיו, על ריחו ועל דמותו, אינו פרח זה של הספר, של מלון־הלשון, ואפילו אם תצרף אל שם הפרח עוד את שם החבצלת, השושנה וכיוצא באלה. אין האילן שבספר־השמות האילן של ממש, שאת דמותו אתה רואה, את צבעיו אתה מבחין, את גזעו אתה מלטף, כל מושג, כל מלה אינם כונסים בתוכם אלא מקצת מן המקצת של הממשות האמתית של הדבר, של העצם. ואף־על־פי־כן רב כחם וערכם, ובלעדיהם אין העולם—הקוסמוס של דעת־העולם—עשוי להתקיים אפילו רגע אחד. ואף ענין התרגום, ספקותיו, קשייו, רפיפותו כך, הספקנות הגמורה, המוחלטת, עוקרת, כידוע, את עצמה. אף הספקנות, הכפירה המוחלטת של יכולת התרגום, סופה שעקרה את עצמה.

הכנסה זו שהכנסתי את בעיות התרגום והספקות הכרוכות בהן במערכת הבעיות של תורת־ההכרה אינה מקרית: מזיגה זו שנתמזגו שתי מערכות־בעיות אלה במשנתו של שפנגלר הספקנית והריליאטיביסטית תוכיח! הרי הברות, תיבות, מושגים ואידיאות אף הם בחינת תופעות הם, כגופים מוצקים, וכל שאמור באפשרות של הכרת התופעות והגופים אמור גם במערכה זו. הכל יודעים: אין לשון אחת שקולה כנגד חברה בכולה, ואפילו שתי לשונות בנות גזע לשוני אחד או בנות־איזור תרבותי אחד, המצויות בהשפעות־ובהפראות־גומלים מתמידות, אינן בכדי שקילות גמורה. כל אדם הוא במעמקי־מעמקיו יחיד ומיוחד, שאינו בחילוף ובתרגום, כל אומה בלשונה אינה בתמורה ובתרגום שקולים; מכאן חוסר ההבנה, טשטוש המושגים, ההרגשות וביטוייהם. כל אחד מבין את הקולות ואת הדבורים לפי דרכו, לפי טיבו ועצמותו. הרי שעלול אדם לאמור: אב־תופעה של החיים הסוציאליים הוא אי־ההבנה או עכירות־שב־הבנה. ואינו כן: אב־תופעה הוא דוקא ההבנה ההדדית (קייזרלינג). אמנם למעשה, בחיי יום־יום, ואף בחיי יום־יום של המדע בכלל, מרובים חילוקי־ההבנה, חילוקי

התפיסה והראיה, והמחלוקות שבראית-העולם ממלאות את כל חללה של התולדה האנושית, כמחלוקת של הבנת טכסטים דתיים, מדעיים, היסטוריים: חילוקי-פירושים משמשים מקור למחלוקות ולמלחמות היסטוריות כבירות, או שנתלים בהם הבריות במלחמתם על יצרים ואינטרסים. ואף-על-פי-כן: שותפות רוחנית היא מקדמה אפריורית, שאין לסלקה ואין לפרוך אותה בשום פנים. קיימת, וקיימת היתה מימות עולם, התחברות ושותפות בין רוח לרוח. ועצם מציאותה של לשון תוכיח, ועצם מציאותה של תרבות תוכיח! ומה נכונים דברי הנס פרייאר, שאמר: „...רואים אנו מה שכתבו (הדורות הראשונים), מה שציירו, אנו מוצאים את בניניהם שבנו, רגב-אדמה עוצב במפעל ברוחם — עם שדברי ימי העולם מסרו והביאו לנו את פרי המפעל הזה בשרידים — הרי עומדים זה לעומת זה, מעבר לזמן וחלל, רוח מול רוח — משום שאנו עצמנו הרגשות פועמות בנו, משום שנגררים אנו אחרי יצרנו, משום שאנו פועלים לפי מטרות, משום שאנו מקשרים ומצרפים דימויים ודמויי-דימויים, מחשלים ומפרזלים מושגים, וצירוף-מבנה נפשי זה נכנס לתוך חויתנו אנו כעצם מעצמותנו, לפיכך יש בידינו לשפן את עצמנו ביצירותיהם ובמפעליהם של זולתנו, וליצור כמתכונתם בכל דבר שיש בו משום תוכן נפשי — הזר נעשה לנו למור-הדרך, ויש בידינו ללכת אחריו אף כשאין הוא מוליך אותנו בדרך פשוטה בת מגמה מסוימת. אלא מנחה אותנו אל רבוי של מציאויות שונות: אל לשונות, ספרויות, מדינות, צורות-בניה, בתי-יראה, מנהגים ונמוסים, אומנויות ושיטות מדעיות שונות.“ לב ללב יביע אומר, רוח לרוח ירנן, נפש לנפש תשיח מעבר לזמנים, ללשונות, לתרבויות, לאקלימים שונים. מכאן התפשטותה של תרבות מעבר למחיצתה היא, התפשטותה של לשון מעבר למחיצתה הטבעית, התפשטותה של דת מעבר לגזעה. מכאן המפתח לפתרון בעיה זו של קלות התרגום, המחוננת בה כל דת היסטורית גדולה, כל הדתות ההיסטוריות, שכבשו חלקים גדולים של האנושיות על כל פלגותיה, שככותיה, עממיה, תרבויותיה והשכלתה השונה.

תרגום זה, שאנו השתדלנו לנסחו בצורה חדשה, כוללת יותר ומקיפה יותר, הוא המפתח לחזיונות כבירים בתולדותיה של האנושיות האירופאית הידועות לנו. מובן מאליו, שאין אנו יכולים להדרש לסבך הבעיות האלה אלא ברמז-בן-רמז בלבד. והרי אנו נוטלים חזיונות אחדים מובחרים של תולדה זו ומנסים לפרשם לפי ההנחות שהנחנו למעלה. נדרש תחילה לחזיון הכביר ביותר, ששינה את פניה של האנושיות ההיסטורית, לקבלת הנצרות. עדיין לא באו החוקרים לידי פתרון שלם של החידה הזאת: מפני מה נתקבלה דת זו של כת קטנה מישראל על כל האנושיות התרבותית של אותן תקופות? בוחר אני אחד מן ההסברים הפילוסופיים השגורים: רבו בתרבות יון-רומא המטרות ובנות-המטרות של החיים, ההשכלה והתרבות שילבו מטרה במטרה, תכלית בתכלית, עשו את החיים מורכבים ביותר, מרכב במרכב נגעו, ושוב נתעלמה המטרה הכוללת, היחידה של החיים, המקנה לה תוכן וטעם. האלהים והטבע עשו את האדם ישיר, כשם שכל שאר הבריות בריות ישירות הן: המטרה והאמצעי כרוכים במפעל אחד, בעשיה אחת. ואילו התרבות מגבכת אמצעי על אמצעי, בנות-מטרות על בנות-מטרות, הנוטלים את כל כחותיה, התאמצותו של האדם, ושוב אינם משיירים מקום למטרה היחידה, שבגללה כדאי לו לאדם לחיות את חייו עלי אדמות. בפעם הראשונה ארע מאורע כזה בתולדה האנושית הידועה לנו, דומה, שהתרבות המעולה של אותם הדורות, התרבות של העולם היווני-הרומאי, הגיעה בתחילת הספירה

שלנו לידי מצוקה פנימית כזאת. היא הכניסה את הנפש וסבכה אותה ברבוי מופלא של מטרות ותכליתות, שהעיבו את שמיה של התכלית האחת הנכספת. שיטות-התכלית האנושיות נתרבו ונתרכבו, מערכות עשיה והמחשבה נתרבו ונתפלגו ונכרכו בתנאים ובני-תנאים שונים, וכאן נתעוררה כמיהה ושאיפה הן ביצרים העמומים של ההמונות והן בהתבוננות הפילוסופית-העצמית לעמוד על תכליתם של החיים בכלל ועל ערכם של אלה: גדלה הכמיהה לאחדות מוחלטת. המסתורין של הפולחן המזרחי, ששפע לרומי ולאכסנדריה מכל העברים, הנטיה לאמונות תפלות, שנתרחבה ונתפשטה אותם ימים, המלחמה ברבוי האלים — כל אלה מעידים, שהעולם שוב לא מצא טעם ותוך במרחבי החיים המסובכים והנבוכים. במצב של מצוקה נפשית כזאת, שאולי לא היתה כמותה לאנושיות ההיסטורית, באה הנצרות והביאה פורקן וגאולה. היא נתנה לחיים אותה תכלית מוחלטת, שהיתה זקוקה לו, לאחר שרבוים והרכבם וסבוכם הכניסו אותם, את החיים, לתוך מבוכ של אמצעים ויחסויות. תקן הנפש ומלכות-שמים נראו אותה שעה להמונים כערך בלתי-מותנה, כתכלית אחרונה ומוחלטת מעבר וממעל לכל הפרטי, הקטוע, החסר-טעם של החיים* . ונצרות זו, שהביאה את הפורקן ואת הגאולה לאנושיות התרבותית של אותם דורות ושל דורות רבים לאחריהם, אינה אלא מעשה-תרגום ענקי, ראשון למעשי תרגום בעולם. והתורגמן הראשון במעלה, ההיסטורי, הוא פולוס (יעוין בספרו הנאה של קלויזנר: „מישו עד פולוס“). הוא שתרגם את התורה היהודית, הוא שתרגם את ישו לעולם היוני-הרומאי וכבש את העולם. כאן נשתלבו שני תרגומים זה בזה: תרגום המחשבה וההרגשה היהודית, תרגום אחר תרגום, שנעשה על-ידי פילון (כל אינטרפרטציה של חיות, הרגשות, מחשבות, ראיות ושמיעות בכלל תרגום הוא), ותרגומו שתרגם ישו את היהדות לפי דרכו ולפי אותם הנרמים הצדדיים, שהיו מנשבים אותה שעה בישראל. תרגומו של פולוס הוא שחתך את גורלה של האנושיות לימים מרובים.

אימתי נסתיים מסעו הכביר של אלכסנדר מוקדון, שנשא עמו את כל הפאר והיופי, כל הדעת וכשרון-המעשה של העם היוני המבורך? הכל הביא עמו במסעו זה: לשון ושירה, אמנות ופסיליה, מדע וכליו, היסטוריה ומגילותיה, דעת האדם והעולם, חוקות-מדינה והנהלתה, טעם מעודן, שכל חריף ומשונן, עין רווית שמש ואוזן ספוגת קולותיו של עולם ומלואו, אלא שעיקר אחד, עיקר גדול, היה חסר באוצר זה, שהביא ממרחקים למרחקים של ארצות, עמים, תרבויות, לשונות, מדינות: אלהים. האמונה חסרה היתה לו, את זה לא היה יכול להנחיל להם, לגושים הענקיים החדשים האלה של אדם ואומות, ודבר זה הביא פולוס התורגמן לעולם היוני-הרומי, ועולם זה הנחיל אמונה זו לזולתם. כל המנגנון האדיר של המדינות והציביליזציה הרומית-יונית עמד לשימושו של פולוס: להפצת תרגומו שתרגם את היהדות ללשונם, לדרכי תפיסתם של הגויים. החיקויים המרובים, שחיקו העמים האלה את היהודים ואת הנוצרים הראשונים, נתגלגלו בסופם בתרגום ענקי, שנעשה לפי כליהם, צורותיהם, דפוסיהם של העמים, והתרגום נתגלגל בסופו ביצירה עצמית. התרגום — ערוץ שנחפר בלב האומות, בו התחילו לזרום מי תהומות, מי מקור של יצירה דתית עצמית ועצמאית. פולוס סיים את מסעו של אלכסנדר, עם שהשלים תרבות זו, והקנה לה אלהים, אמנם בדמותם ובצלמם הפנימיים של העמים

* בעקבות ג' זימל בספרו על שופנהויאר וניצ'שה.

החדשים, ולא בצלמו ובדמותו של ישראל, שגרס: תרגום ומקור — מקור קודם. ועם הקנאה זו שהקנה להם פולוס את אלהים הקנה להם גם את מושג האנושיות, שהיה חסר לה לתרבות יונית-רומית עד בואה של הנצרות. מעתה: תרגום זה, — תרגום כפול: התאמת העמים לראיתם את אחדות העולם ואלהים, והסתגלות זו, שסיגל את אלהים לראיתם, לשמיעתם, לדפוסיתם של אותם העמים — הוא שעתיד לצבוע את כל הרגשותיהם, חויותיהם, התאמצותם בתרבות ולתרבות, עם כל העיקולים והעיקומים, התרגומים ובני-התרגומים השונים, שימלאו את כל חללה של התולדה האנושית-האירופית, ולא האירופית בלבד.

עוד דוגמא היסטורית נאדרה ונהדרה: רומי ותרבותה. הכל סחים על תרבות יונית-רומית. כמעט שאין מפרדים בין יון ורומי, אף-על-פי שהכל יודעים: עיקרה של תרבות זו ביון, בפלא-עם זה, שהטיל משלטון הרוח שלו על כל העולם. אף עם זה חיקה בימיו הראשונים את התרבויות שהיו וגדלו לפניו, אף עם זה תרגם דורות מרובים תרגום אחר תרגום. אולם השפעתו פותחת לא מן החיקוי ולא מן התרגום, אלא מנקודה זו, רבת-אפשר ופלאים, שפותח מקורו, מפרשה זו של תולדתה, המשמשת תוספת, והתוספת היא העיקר, לכל הקליטות והסיגולים משל אחרים. כלום אף ברומי הדברים אמורים? עמים חדשים אין להם אידיאות — אומר אורטגא אי קסט, פילוסוף יפה-רוח אספמי זה. שני טפוסים הם בהתפתחותם של עמים. יש עמים הנולדים ב„סביבה“ שאין בה ולא היתה בה עדיין תרבות, כגון מצרים או סין: כל תרבותם של אלה מקרקעם צמחה, מנפשיותם גדלה, ועמדה בכך עד סוף ימיה: כל היותם, כל דרכיהם של עמים אלה — משמעות מסוימת להם, שאינה בשינוי ובתמורה. אולם עמים אחרים קמים ומתפתחים בחלל-חיים, שספג אל תוכו כבר תרבות בעלת עבר היסטורי רב תמורות וגלגולים, כגון רומי שגדלה על חופי הים התיכון, שעוצבו וניתנה בהם צורה על-ידי התרבות המזרחית והיונית. מוצא אתה בגילוי ובהיותו של הרומאי עצמיות ומקוריות רק למחצה, וכל דבר שנלמד ונרכש בעל שני פנים הוא, ואין אתה קונה אותו בראיה ישרה, אלא בראיה שבאלכסון, אתה אנוס לעיין גם בתרגום. מקובלים עלי דברים אלה ברובם ולא בכלם: שכן אף הרומים הגיעו לכלל מקור. תחילתם ודאי בחיקוי, אמצעיתם בתרגום, תרגום גאוני שמעטים כמותו בתולדה האנושית, בתולדות התרגומים שהרעישו, ועזעו, הפרו את העולם. אולם סופם — מקור. הם עברו את כל התחנות הגדולות של התפתחות תרבות וקנייתה ועמדו בכולן. ודאי, שעיקר כחם בתרגום, אולם כבר הסכימו חכמים וחוקרים, שאף יצירתם המקורית התרבותית של הרומאים בת חשיבות ממדרגה ראשונה היא. ואין צורך לאמר, שברשויות מסוימות, כגון בשלטון ובמדיניות ובמשפט ראשונים היו בכל הבחינות, ומכאן השפעתם הרבה על עמי-אירופה בימי-הביניים ובזמן החדש: הם שעיצבו את פני המדינה החדשה, הם המשמשים מרכז לחיקוי, מרכז לתרגום, ומכאן הדרך פתוחה לבירור חזיון אחר של המדיניות האירופית העולמית: קבלת המשפט הרומאי.

קבלת המשפט הרומאי על-ידי עמי-אירופה בימי התחיה האירופית היא אחת הדוגמאות הגדולות והמופתיות של התרגום. בימי ההומניסמוס והתחיה ארע הדבר, שעה שתרבות ימי-הביניים, הנוצרית ביסודה ובעיקרה, נדחתה והלכה על-ידי ההרגשה החדשה, שפעמה את העמים באותם דורות, ועל-ידי השאיבה ממקורות התרבות היונית-הרומאית העתיקה. תחילתה של תנועה זו באיטליה וסופה שעברה בסערה מפרה על

פני אירופה כולה. ותחיה זו הביאה לידי קבלת המשפט הרומאי על-ידי עמי אירופה הרומניים והגרמניים. ומאותה שעה ואילך נעשה המשפט הרומאי עצם מעצמו ובשר מבשרו של המשפט האירופי. עד קבלה זו, לא היה קיים מדע המשפט כלל וכלל אצל העמים. המנהגים והחוקים, שצצו וצמחו מתוך העם, חייו וגלגולי כלכלתו ומעמדותיו, לא נתרוממו ועלו לכלל מסכת שלמה, שיטה שלמה של חוקים ומשפטים, שאידיאה משפטית אחת מברחת ומכנסת את כולם תחת כפה רעיונית, עיקרונית אחת. על-ידי התרגום הזה נפתח המקור המדעי המשפטי של האומות החדשות, ואי אתה אומר בשום פנים, שקבלת המשפט הרומאי היא מעשה-חיקוי בלבד: הוא נסתגל, נשתנה, נתרבה, נזדווג אל ההכרה המשפטית, העממית, ואף העלה, סיגל ועידן, והכניס שיטה בהכרה משפטית-עממית זו. בא המשפט הרומאי, ראה וניצח, והנצחון היה שלם. הוא הכניס סדר ומשטר, חומרה, טהרת המושגים, חד-משמעות, חינוך והדריך והטיל משמעת רעיונית, חידד את הראיה, החרף את השמיעה, העמיד את המדע המשפטי והשליט שוב את רוח רומי על העמים החדשים, ולימד אותם את תורת הארגון, הסדר, תורת-המדינה. ארע בשעה זו בדומה למה שארע במאות הראשונות לספירת הנוצרים, הקרויות תקופת רומי. אם באותם ימים נתכנס כל השטח אשר עם ים התיכון תחת כפתה של מלכות רומי, הרי עם קבלת המשפט הרומאי על-ידי עמי-אירופה החדשים קמה מדינה זו לתחית-משנה בדמות המשפט הרומאי, שכבש את כל הלבבות והמוחות והדריכם לקראת השאיפות החדשות, הציביליזציה המודרנית. ומן התרגום הזה הגיעו העמים בסופם לידי יצירת עולם משפטי משלהם, מנפשם הם.

כיוצא בזה אתה מוצא בכמה וכמה חזיונות אחרים של גידולי-תרבות, תחיתם, התרחבותם והתפשטותם: העמים תרגמו משפטים, נמוסים, שירה וספרות, הליכות-עם ותרבות-עם. פרוצס ענקי של תרגומים ותרגומי-תרגומים מעם לעם, מארץ לארץ, ממדינה למדינה. כל התעוררות של חלק אחד מן האנושיות הידועה ומוכרה לנו פותחת בהסתכלות בדמות, שהעשירה והפרתה בשעתה. מהו כל ההומניסמוס האירופי, שכל התרבות של העת החדשה נשען עליו, אם לא תרגום של התרבות העתיקה היונית-רומאית? מהי כל מהותה המוזעזעת את יסודי נפשם של העמים, מהותה של הריפורמציה אם לא התרגום החדש, שתרגמו העמים את דת כתבי-הקודש לישראל, את מוסרו והניחום ביסוד הכרתם, הרגשתם את העולם ואת האלהים ואת האדם? מהיכן צמחו וגדלו הספרויות הגדולות של העמים החדשים, הספרויות הצרפתית, הגרמנית, האיטלקית, האנגלית — הרי ביסודן הונח מעשה תרגום כביר. מהי כל הפילוסופיה החדשה, מדעיה-הטבע החדשים — הרי תחילתם ויסודם בתרגום הפילוסופיה והמדע היונים. כיצד פותחת כל אומה עם פריחתה וגידולה? פותחת היא בתרגום. ותרבויותיהם של העמים הסלבים, ותרבותה של גאון האומות הסלביות, של האומה הרוסית, כיצד באו הללו לעולם? תחילתם בחיקוי, אמצעתם בתרגום התרבות של ביצנץ, וכמה כשרון, וכמה עמקות, וכמה גאוניות גילתה האומה הרוסית בתרגום זה, שתרגמה את תרבות ביצנץ — כלומר, תרגום העולם היוני-רומאי המיוחד, שניתנה בו צורה מיוחדת. ואי אתה אומר כלל ועיקר, שאומה זו נשארה בכבלי החיקוי ימים מרובים: היא חיקתה בתחילתה את האמנות, את סדרי-החיים, את מנהגי הדת ודעותיה ואמונותיה, לימים תרגמה וחזרה ותרגמה אותם: היא חקתה את עמיה-המערב ותרגמה את תרבותם, את אמנותם, את סגנון הציור, הפיסול, הנגינה והזמרה של

אחרים. ומן התרגום נתעלתה לידי יצירת מקור: לא בכל הרשויות, אבל ברשויות שונות ורבות וחשובות. והרי אומה זו בתחילתה, תחילת תרבותה, היא עומדת, ומי יודע, מה עתידות נכוננו לה, מה כחות כבירים גנוזים בה. אין אנו נוטים להאמין אמונה שלמה באותן דעות ותקוות שהובעו על-ידי רבים מחווי העתידות של העמים. שעתידה תרבות חדשה, כבירה ועצומה ביסודה, לצמוח בקרקע אומה זו, אבל גידוליה הראשונים נאים הם וחזקים הם, וכולם פרי התרגום, שפתח את הלב כלפי מעינות-עולם של יצירה.

ד. מתרגום למקור

סקירה חטופה זו, מ"מעוף הצפור", שסקרנו למעלה שטחים רחבים של תולדות הרוח האנושית, של תרגומי תרבויות והנחלתן מדור לדור, מאומה לאומה, מארץ לארץ, לא באה אלא לרמוז על פרשה רבת תוכן, דרמטיות, ומאלפת בתולדות האנושיות. ומובן מאליו, שרבו בה הסתומות על המפורשות. היסטוריונים ודורשי-רשומותיה של התרבות האנושית שקודים היו שקידה מרובה על נדידות-העמים הגדולות, ששינו וחזרו ושינו את המפה המדינית, הגזעית, העממית של העולם, שהחריבו עולמות של מדינה, דתות, תרבויות, ובנו עולמות אחרים במקומן. תמהני על שלא נדרשו לפרשה זו של "נדידות-נשמות" גדולות ובלתי-פוסקות מאומה לאומה, מציר-עולם אחד למשנהו, הן ברחבי החלל והן במרחבי הזמן. אמנם עסקו הבריות בבעית ה"שאיילה", ה"לקיחה", ששאלו ולקחו העמים זה מזה אגדות עם וגבורים, אגדות אלים ומלחמותיהם, משלי חיות ועופות, כלים ומכשירים, נמוסים ומנהגים, אמונות ודעות, השקפות ורעיונות, חוקים ומוסדות, הליכות-חיים, ראיות-עבר ושאיפות-עתיד. כשם שיוצרים גדולים, רבי ההרגשה והמחשבה האנושית, לא נצלו משיחתם של בריות על שליחת יד ועט בקניני אחרים ובצורות-בטוי של אחרים, כך לא נוקו גם עמים גדולים ורבי-השפעה מאשמה זו. כמה וכמה קורעי-מסוות ומנפצי-עטרות קמו לו למדע ההיסטורי, שבלשו וחטטו בחותמות ובפתילים של היצירה האנושית ואמרו ליטול את העטרה של עצמיות ומקוריות מראשי העמים הגדולים, שטבעו את חותמם בפרצופם התרבותי והמדיני של כל עמיה-העולם. פרשת הבלישה והטלת חשד של שליחת-יד באמונות ודעות של אחרים לגבי ישראל ידועה-ידועה לנו: שנאה ביודעים וטינה בלא-יודעים טפחו והרבו עבודה זו, שנתלבשה באיצטלא אובייקטיבית של מדע. אף היונים, שהצי הקנאה הלאומית והגזעית לא פגעו בהם פגיעה קשה, אף הם לא נוקו מאבק של חשד, שנטלו מאת אחרים כמה וכמה נדבכים חשובים ושקעו אותם בנינים. והרומאים — אלה הרי עסקו ב"לקיחה" כל ימיהם. אף בימינו משיחות אומות זו כנגד זו: ממני לקחת, ממדעי נתעשרת, משירתי נתרוית, את ארהות-חיי חקית וכיוצא באלה אשמות בלתי-פוסקות, בין שנאמרות בלשון גסה וקנטור בימי מלחמה והתלבות היצרים ובין שנאמרות בנמוסיות יתירה בימי שלום וקירוב-הלבבות. אולם פרשה זו של תרגום, ולא רק של ספרים, אלא גם של תרבויות שלמות, מסכות-יצירה מושלמות, לא נעשתה עדיין מדור של מדע מיוחד, של שקידה ולימוד ועיון. כונתי לעיטור ועיטוף זה, שמעטרים ומעטפים המתרגמים את התכנים המתורגמים וקונים אותם משנה קנין תוך מעשה שינוי זה, שחל בדברים עם הטלת תוך וטעם חדשים. וכאן הגענו לנקודה המכרעת: התרגום מוציא, מדעת ושלא מדעת, את הדבר מידי פשוטו, מידי משמעותו הראשונה, ומקנה לו משמעות חדשה, הנובעת מתוך נשמת

העם, נשמת התרבות המתרגמת. בעי-ת-ה-תרגום היא בעי-ת-ה-ש-מ-ע-ו-ת, התוך, הטעם. כשמתבוננים אנו התבוננות חטופה במעשי האנשים, ענקי-הקומה, שהעשירו את האנושיות בעושר של ערכים, שהצעידו את התרבות קדימה, אנו מוצאים, שהם אינם רואים את עצמם מחדשים כל עיקר. סוקרטס עומד בפרשת השווקים של אתונא ומעיד וחוזר ומעיד על עצמו, שאינו משמש אלא מילדת למחשבתם של בריות, שהגו וילדו אותה מלבם, מנפשם. משה רבנו, שראה את אלהים ראייה שכמותה לא היתה ולא תהיה לשום ילוד אשה, אינו מדבר אלא בשם אלהי האבות, אלא בשם ראייה עתיקה, שעברה לו כדרך שעברה לכל נין ונכד של אבות ראשונים; אמריו והטפותיו של בודה לא היו חדשים בעיקרם ויסודם על בני-דורו. ישו מסמך את דבריו לדברי הראשונים, שלא בא כביכול להנחיל ולהשמיע תורה חדשה וכו' וכו'. וקונפוציוס, אבי התרבות הסינית, אינו רואה את עצמו אלא כמאסף וכמלקט את ירושת העבר, הפזורה והמפוררת. רק שטחיים בראיה ובהבנה דורשים דבר זה כהמתקה, כדרך של התגנבות ללב, דרך תעמולה, כדי להמתיק על הבריות חבלי-עיסול של החדש, הור, המרגיז בחידושו. הטעם, המשמעות החדשה, שהקנו הללו לאלפי ראיות, שמיעות, קליטות של פשוטי-מעש, הרגשה, מחשבה — הם הפותחים פתח להתקדמות חדשה של האנושיות, פתח למחשבה חדשה, להרגשת חיים חדשה. אין שיטה מדעית חדשה אלא מתן-משמעות חדש לאלפי ראיות, התבוננויות ביודעים ובלא-יודעים של רבבות עינים, אזנים, שראו תופעות העולם, ששמעו את קולותיו, ולא תפסו את משמעותם. התרגום — אחד מגילויי הכשרון הזה האנושי של מתן-משמעות מלבנו, מנפשו של העם המתרגם, של המתרגם שנבזק בו מרוח היוצר. עולם אחד ניתן להם לבריות: לראיה, לשמיעה, לקליטת כל שאר החושים; אולם מתגלה הוא באלפי גילויים ולבושים — הם המשמעויות המרובות והשונות. אולם משמעות זו בדין שתתכוון כלפי יסודות-עולם של המציאות, של היקום, שתספוג לתוכה רבוי של ישות עצמית, של היות מעמקים, שאם לא כן אינה אלא קורי-דמיון בלבד. כחן של תורות, אמונות, ספרויות, פילוסופיות, מדעים בחוץ היסוד המציאותי, הישותי, שקלטו לתוכן והטילו בו משמעות; כחן באותה שליבה פלאית, שנשלבים זה בזה המכיר והמוכר, המרגיש והמורגש, הרואה והנראה, השומע והנשמע.

אגדת-עם נודדת מעם לעם ומארץ לארץ, כל שהיא יונקת ממעמקי-הנפש, מן הישות הנפשית. מן ההויה הקוסמית אינה מקבלת את צבע המקום, האקלים בלבד, אלא גם מצטבעת והולכת בצבעי האקלים הנפשי, שבו שרויים הבריות, הגזעים, השבטים: היא מקבלת משמעות חדשה, טעם חדש. כחו של עם זה חדש הוא בהטלת טעם משלו, מנפשו, באגדה זו. צאו וראו בקמטי-פניהם, בקפלי-עורם של הגבורים-הענקים מימות-עולם, הנודדים מאומה לאומה, מארץ לארץ: אלכסנדר מוקדון הנודד ועובר מאגדת-עם לאגדת-עם מה שונה הוא בכל מקום, אצל כל אומה, אצל כל שבט, בן תרבות שונה ומשונה. ואלכסנדר מוקדון זה הרי סוף-סוף אינו אלא יחיד ומיוחד, חזיון-חד-פעמי, על סגולותיו ותכונותיו הטבעיות שאינן חוזרות ואינן בשינוי, ואף-על-פי-כן כמה שונה הוא. וישו — כלום אחד הוא בגילוייו אצל כל אומה ואצל כל דור: כמה גלגולים נתגלגל, כמה שינויים נשתנה, והרי אחד היה יהודי טרגי זה — על כרחך אתה אומר: משמעות שונה ניתנת וחוזרת וניתנת להם. מה ארע כאן? ישו הולך ומתרגם תרגום אחר תרגום, הכל לפי תנאי המקום,

הזמן, היקפה של תרבות וכו' וכו'. כשם שהעולם כולו הולך ומתרגם בעיני כל אדם ובשמיעתו כל יום וכל שעה. לפי כשריו של אדם, לפי כח ראייתו וקליטתו. וכך הוא במנהג-עם, בהלכת-חיים של אומה, באמונה דתית, בביטוי של שירה, בראיה של ציור, בגילוף, בבנין, בשיטה של מדע, בסדר של מדינה, במערכה של יחסים בין אדם לחברו, בין אדם למדינה. כל שהושקע באלה מאמץ של חיים, כל שהושקו הללו בדם הלב של יוצרם, כל שנבזק בהם מניצוצות ההויה האמתית, כל שנזדווגו הללו לרוח מעמקים של האדם — הרי הם עומדים כחטיבות טבע, חתיכות הויה, וכופות על האדם, על הדורות החדשים, על האומות החדשות להדרש להם, לעכלם, להטיל בהם מלבם הם, מנפשם הם. משולים הם כחזיונות-טבע, שאין היושן חל עליהם, שאין הכמישה פוגעת בהם, שתמיד הם חדשים לעין רואם ולאוזן שומעם. וזהו פירושו של הדבור „נצחיות“ האמור גם ביצירה אנושית עליונה, שאינם זוכים לה אלא יצירות מועטות מאד. והיצירות הללו נתונות לאלפי תרגומים ובני-תרגומים, למתן משמעות בכל דור ודור ובכל לשון ולשון. והדורות משתמשים בכך, והאומות נדרשות לכך בכל כחן וכשרן ומרצן: לרווחתן ולישועתן, לגידולן הפנימי ולעילוי. יכול כל אדם להיות כמשה רבנו ולא כל אדם זוכה לכך, יכולה כל אומה להיות כעם יון לדעת, להעמקה בעולם, כעם ישראל לדבקות באלהים ולהרגשת מוסר, כעם רומי למשמעת, לכבוש, להטלות ציביליזציה בעולם. ולא כל אומה זוכה לכך. רוב בני-אדם חוסים בצלן של המצאות, הרגשות, מחשבות, שיחידים, אישים גדולים וכו' להם ברגעי השראה והתאמצות נפלאה: רוב האומות חוסות בצלן של אומות מעטות ברוכות-כשרון, מחוננות רגעי הפלאה והפראה שביצירה. נאות-פריחה מועטים — אישיות כבירות מחשבה, הרגשה ורצון — מזדקרים ונשאים במדבר הגדול של בני-אדם סתם, וכל הרוחות הטובות מביאות להן את גרעיני הטוב, הנאה, הקדוש, הכביר המפוזרים בעולם. נאות-פריחה מועטים — עמים גדולים לאלהים, לתרבות, — מזדקרים ונשאים מתוך הזרם הכביר של עמים וגזעים השוטפים בשטף ההיסטורי האיתן, והם הם הזוכים לשמש מקור עולם של חיקוי ותרגום. ולפיכך מוטב שנראה את אבותיהם של העמים האצילים, הדגולים, באורה של האגדה העממית, המתארת אותם כענקים, הנאבקים עם אלהים, עם איתני-הטבע ויכולים להם, ואף את העמים האצילים כולם עלינו לראות בזהר האגדה, העוברת מדור לדור, מאומה לחברתה, הרואה אותם כענקי-אומה, כענקי-תרבויות. שכן לא קנו הללו את לבות האומות בכחן הגופני הרב, בכח השעבוד ששעבדו עמים אחרים ועשום עבדים ליצרי השררה שלהם: תפארת זו של שררה ושלטון אינה מאריכה ימים, אפילו הטוב שבה, הטוב לשעתו, מתגלגל והולך בהכרת הדורות כרע מוחלט. מלכותם של המונגולים בחלקים גדולים של אירופה לא השאירה אחריה אלא חוון-מפלצת, ואילו מלכות רומי, שנשתלטה במשך מאות בשנים על כל אגן הים התיכון, זכתה לשמש מקור חיקוי ותרגום לרוב האומות החדשות. עם שקנה אפשרות כל שהיא של חיי ריחה ושלום, שנתגבר, ולוא לשעה קלה, על אויב-רחוק ועל קשיי הטבע אשר בו הוא נידון לפעול וליצור, שוב הוא מפנה את מחשבתו והרגשתו כלפי צרכיו הרוחניים. תרבותו של עם מנצח, שתחילתה בתפארת חיצונית, חוזרת ונפנית אצל עמים אצילים, ברוכי-כשרון, כלפי פנים, צרכים רוחניים מתעוררים והולכים בלבבות, הכחות הרוחניים מתגברים ומתחשלים, אמונות-תפלות שבילדות נעקרות והולכות ומפנות מקום לאמונות נאצלות, לאספקלריות מאירות. הרוח שנשתחררה מן הטפלות-תפלות שוב אינה מסתפקת בנסינות-החיים

שכינסה וצברה, אלא שוקדת היא על מובנם, על תוכם, והרי היא באה לידי יצירת תרבות, עם שהיא מפרשת את העולם לפי דרכה ולפי אפשרויותיה הגנוזות בה. העמים האצילים האלה נועדו מטעם ההשגחה העליונה לשמש את התרבות בשעתם ובחיייהם, ליצור אותה, לשכללה ולשמש מורה-דרך גם לדורות הבאים. גדולתה של אומה נמדדת לפי מספר התחיות, התרגומים, שהיא זוכה להן בתרבותה אצל אומות אחרות. מוצא אתה, שדבר שבאופנה עלול לכבוש במהירות עצומה את כל העולם ובמשך זמן מועט, אולם כבוש זה, כבושה של האופנה, שעם לידתה דומה היא והנה כחות עצומים גנוזים בה, אין שמו כבוש: כבולעם כך פולטם. מה שאין כן תרבויות של אומות, שזכו ברגעי השראה עליונה לנגוע בלבם ביסודות ראשונים של ההויה: הללו אף במיתחן קרויות חיות, אף בשברונן הן קוסמות את הלבבות ומשעבדות את המוחות, ומשמשות מקור-עולם לתרגומים ובני-תרגומים שונים, והיו עיניך רואות את מוריך — צו זה חרות בלבן של כל האומות, השואפות לעליה, להתעלות, שאינן מסתפקות ביש שלהן. ראייה שבהתאמצות זו, המתכוונת כלפי המורה, מתחדדת, מתעלה, מתרוממת („חיקוי של התחרות” — בלשונו של אחד-העם): קומתו של אדם מזדקפת עם פגישה באדם בעל שיעור קומה, קומתה של אומה מתישרת עם פגישה באומה בעלת שיעור קומה, היא משתחררת מכבלי המצוקה האנושית ומתרוממת לשמי היצירה של חירות. עמים צעירים, שמדות-האצילות ניתנו להם, משכבשו את המעצמות העתיקות, הטילו על עצמם מרצון ומדעת את מרותו של החנוך על-ידי שיירי האומות הראשונות, עם שהם מחקים את הראשונות. ואף העמים הברברים שנכבשו על-ידי מלכות רומי ותרבות יון נתרוממו ועלו מתוך הצמדת עין ולב אל הכובשים הגדולים, הגדולים בכח ובתרבות ובנוי.

כל שעה של עליה ביצירת האומות הגדולות, בתחיתן, כרוכה בראיה ובהתכוונות כלפי המאורות הגדולים שבעבר, כלפי העמים האצילים האלה, שזכו ליצירת תרבות מנפשו. מן המפורסמות הוא, שכל התרבות המודרנית כולה, על אמונתה, סגנונה ומדעה, מושחתת על תרבות יון, על תרגומה של תרבות זו בידי העמים החדשים. המדע בכלל הוא פרי יוני — והרי המדע הוא יסוד היסודות של העליה העצומה לעמית-אירופה וצפונה של אמריקה. האנושיות למדה להכיר רק משתרגמה לעצמה את תרבות יון. בלי המתמטיקה של יון אין יסוד כל שהוא למדע הזמן החדש. ולא רק להכיר למדו העמים מאת יון, לקיים יחסי בני-אדם וצירופי יחסיהם מאת רומי, אלא גם לראות בעולם, לכוון את העין כלפי מראות-העולם. עם תרגומיהם של הרודוטס ופוליביוס ולייוס וסקיטוס למדו לראות את עברה של האנושיות ואת עברם הם, עם תרגומיהם של אריסטו ואפלטון למדו למיין את העולם, את מיניהם של הבריות, את סוגיהן של האידיאות: כיצד חושבים, כיצד חותרים אל מקורות ההויה והדעה. מהומירוס ומורגיליוס למדו לשיר, מן הדרמטורגים היונים למדו את אמנות הדרמה, מיצירי-המופת של האומות האלה למדו את התורה העיקרית של התרבות — את הסגנון, סגנון נאה, שאין כמותו לפי שעה בקוסמוס התרבותי, ניתן — לפי דבריהם של דורשיר-שומות — לכל נאום ולכל דבור יוני, לכל דבר-אמנות יוני, לכל מחקר מדעי, לכל רשימה היסטורית, לכל פולמוס מחשבתי, לכל נסיון של דעת העולם והאדם. וכל שעה שזקנה וכמישה קופצת על האנושיות התרבותית הרי היא מצמידה את שפתיה אל מעינות-עולם של היצירה היונית הזאת, הרי היא מתרגמת מחדש, תרגום הולם את המקור ואת המתרגם ביתר דיוק, ביתר

נוי וביתר סגנון. כל ראייה פילוסופית חדשה אינה אלא מפרשת (כלומר, מתרגמת) את אפלטון: הפירוש העצום החדש של משנת האידיאות של אפלטון על-ידי הרמן כהן וחבריו העלה פרשה נהדרת של מחשבה פילוסופית בזמן החדש. בעצם ההתכוונות הזאת כלפי המורים של עבר מוצא אתה לא רק תחית המתכוון, אלא גם תחית האובייקט, שאילו מתכוונים. עד שהעמים שואפים ויונקים מן המקורות ההם — המקורות עצמם מתחיים, מגלים פנים חדשות, שלא היו בודאי ידועים לבעלי המקור גופם. נתינה חדשה, התגלות חדשה. כל שיש בה ביצירה תרבותית משום „מעשי בראשית“ הרי היא מתחדשת בכל יום על מחונני-ראיה, על ברוכי-הרגשה, על דגולית-פיסה. אולם הכשרון בלבד אינו מספיק, חובה היא להסמיך לכשרון הראיה והקליטה רציה תרבותית חזקה, מסירות-נפש גמורה. אומות ותקופות, שלבן נפתח לעולם, לקרניו ולצליליו, למקורות-תרבות עתיקים, מקיימות בנפשן ובכל עשיתן את מעשה אלישע הנביא בהחיותו את הילד: „וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו“. אישיות נגד אישיות, נפש שלמה מול נפש שלמה. כך עולה לה לאנושיות להחיות תרבויות מתות. וזהו כל טעמה של הרנסנסה האירופית המפורסמת, שכולה מעשה-תרגום כביר ונהדר.

אומה שלמה, האומה היונית, יצרה ערכי-תרבות אדירים, ויצאה מן העולם. אמנם יודעים אנו עכשיו, שיציאה זו לא היתה פרישה גמורה מן העולם, אבל לרוב בני-אדם היתה אומה זו אומה מתה, שעמה מתו גם תרבותה ומערכת ערכיה. כלל הערכים ההם רדומים היו תקופות מרובות: והנה קמה זו לתחיה על כל מסכות ערכיה: תוך מעשה תרגום עצום. היה כאן משום תרגום של אידיאות שונות, אידיאות נצחיות, שרקבון לא פגע בהן. ההומניסטים שקדו על תחיתם של הטכסטים הישנים ופתחו את לבות בני-הדור לקליטת אותם הערכים, להבנת העולם העתיק, ומשנפתחו הלבבות התמסרו הבריות בכל מעוף הנפש אל התרבות הזאת, ועם קליטה שינוי, הרחבת גבולים ותחומים. כל כחה של הרנסנסה בקשר זה של הפראת-גומלים בין נפש הזמן החדש ובין נפש הזמן העתיק, נשמת האומה היונית. שכן לא את העולם האילי היוני כמות שהוא קבלו ותרגמו, שאם אתה אומר כן היאך תפרנס את הסמיכות שנשמכה הריפורמציה לתנועה זו? הרי הריפורציה כבשה לא רק את הצפון הגרמני, אלא גם כפתה את הכנסיה הרומית, שתהא זו מתחדשת ומתקנת מיסודותיה. האדם הנוצרי בנצרותו עמד, עם כל הבקורת שבקרו את הכנסיה ואת דרכיה, והאדם הנוצרי הזה תרגם את התרבות הקלסית לפי דרכו. הוֹטָן לא היה יכול לאמר את דברו בלי השכלת ההומניסמוס, ואף הריפורמציה והריפורמציה-שכנגד לא היו יכולות לעשות את מעשן המהפכני. עם הרנסנסה באה הנפש לירי תנודה חזקה, שפתחה את כל מבואותיה וצנורותיה כלפי העולם. בלי ההשכלה ההומניסטית לא היה לו תר מרגיש בלבו את הכח ואת השאיפה לתרגם את המקור של כתיב-הקודש ללשונו הגרמנית היקרה, וליצור את הלשון הגרמנית החדשה תוך מעשה תרגום. נסמך תרגום למקור: העם הגרמני הרגיש בלבו את הכח ואת הדחיפה העצומה לגלות את נפשו הדתית היא, וגילוי זה נקנה לו עם תרגום, עם התמסרות אל המקור הראשון. התחדשות לאומית זו מן התרגום באה.

והכל מודים: התנועה ההומניסטית העצמית, זו שפתחה בבעיות-לשון וסגנון של הספרות העתיקה, שמשוה יסוד לתנועת התחיה באמנות, במחשבה של מוסר, בהלכות-מדינה ותולדה. זו קריאה ותרגום, שתרגמו את המחברים העתיקים, היתה

קריאה והיה תרגום מתוך ראייה חדשה, ראית הזמן החדש, על צרכי-ממש ועל שאיפות-לב החדשות. הן ההומניסמוס והן הרנסנסה האיטלקיים, שהיו תנועות איטלקיות לאומיות ביסודן ובהקנתן הנפשית, שבאו בשאיפה ובכשרון להעמיד ערכים אנושיים חדשים, עצמיים, שאמרו להעמיד טפוס אנושי חדש, רצוי, בעולם — תחילתם ויסודם בתרגום. דנטה, הפובליציסטן, המלומד, המשורר, שאמר לטעת בלב אומתו ובלב האנושיות כולה את הצורך ואת השאיפה להתחדשות דתית-מדינית, מגולל יריעות מרהיבות, רקומות מוטיבים ותמונות מכתבי-הקודש ומדברי-הנביאים, כלומר, מתרגם שאיפות וכמיהות-נפש עתיקות ומסגלן לצרכי-הלב החדשים. אף בימי-הביניים היו עוסקים בחיקוי למקורות-התרבות העתיקים, לסופרים, לאמנים ולמשוררים של הדורות שחלפו, אולם כדרכו של החיקוי לא היה קולט זה אלא פרטים ופרטי-פרטים, מתבל את דבריו בפסוקים ובניימים, בביטויים שונים למרבה התפארת, והיו נוטלים את זה מכל הבא ביד, ואילו התנועה החדשה משתדלת ומתאמצת לקנות את התרבות העתיקה בחינת שלמות, בחינת אחדות שבסגנון ושבראייה, וקליטה זו — תרגום שמה (יעוין בספרו המאלף של בורדאך: הריפורמציה והרנסנסה, ברלין 1926, הוצאה שניה). העתיקות הרומאיות והיוניות הרי היו מתות בגיליון הממשי, ולא המתים ידובבו את החיים, אולם תכנן הרוחני חי היה, ואל החי הזה הגישו היוצרים החדשים, בעלי השאיפות החדשות, את שפתותיהן הצמאות, העורגות, ההומניסמוס והרנסנסה על שאיפתן וכוונתן בראשית, על אביהן מחוללן דנטה ועל חותמן מיכל אנג'ילו, אינם שואפים להחיות תרבות מתה, לקומם אריח על אריח, קומה על קומה של בנין שנהרס והיה למפולת, אלא להחיות ולרבות את נפש האומות תוך מעשה-תרגום, לפי טיבן ולפי צרכיהן, לפי השגתן בעולם ובמניעיו. התנועות האלה הן תנועות רוחניות ביסודן: מהלכירוח הולידון, צרכי-הדמיון חוללון, הערגון לצורות-בראשית של האנושי באשר הוא אנושי טפחן. כמה וכמה תחיות היו לה לאירופה ולתרבויות ההן, וכל התחיות האלה יסודן ועיקרן במעשה-תרגום, בנסיון-של-מאמץ להסמיך שאיפות עצמיות שבלב למקורות ראשונים, והמקורות האלה פותחים את הלבבות לקראת יצירה חדשה. כל תרבות, כל יצירת-בראשית מפתח היא לעולם ולהויה, מפתח של זהב, שאין החלודה פוגעת בו; ומפתח ללב, הכמה ליצירה והמתאמץ ביצירה.

ומכאן, מן הכללות, מן החזיונות הגדולים, שהכריעו בתולדה התרבותית של אירופה החדשה, שוב הדרך פתוחה אל הפרטות, אל תנועות-הספרות השונות, שאירופה ועמיה עברו בהן עם התהוותן של ספרויות לאומיות שונות. כך גדלה ופרחה הספרות הצרפתית, כך עלה להן לספרות הגרמנית, הרוסית, הסקנדינאבית, הפולנית וכיוצא בהן ספרויות: תחילתן בחיקוי מדויק, קפדני, יוצא כולו בהעתק מושלם, אמצעיתן בתרגום וסופן ביצירה של מקור. החיקוי — עיקרו השעבוד, התרגום — שעבוד צורך שחרור, שעבוד לצורות, לסגנון, לערוצים מסוימים, שלא תהא המחשבה מרחפת ברחבי התווה ובוהו, שלא תהא ההרגשה שופכת ועוברת על גדותיה, שעבוד הבא להצמיד לסדר מסוים, לראייה של סדר, לשמיעה של מערכה מסוימת: שעבוד צורך יצירה של מקור. שכן בתרגום יבחן כחו של יחיד, בתרגום יבחן כחה של אומה לעצמיות ולעצמאיות, יבחן כחה של לשון לקנית עולם על כל צבעיו ובני-צבעיו, קולותיו ובנות-קולותיו. הלשונות החדשות נתנסו בנסיון זה ועמדו בו, ומכאן מתחילה פורשת גדולתן ועשירותן. הספרויות החדשות נתנסו בכך, לא כולן עמדו עמידה אחת בנסיון

זה, אולם כולן נתחשלו ונתעצמו, נתמלאו תכנים וצורות, נתרו חיים, שאיפות, העפלות. כל העמים ההיסטוריים עברו את המדורות האלה, ואף האומה הישראלית עמדה, עומדת ותעמוד בפני הנסיון הזה ואף תעמוד בו: לרווחתה, לישועתה ולגאולתה.

ה. חיקוי ותרגום בישראל

כל הכשרה אנושית, כל פעולה אנושית כמה מדרגות להן — לחזקה ולכשרון, להתלהבות ולהתמכרות. אף הכשרה זו שבנפש, שאנו קוראים אותה הכשרה לחיקוי, אף מעשה זה כביר בתולדתה של האנושיות, הקרוי בפנינו מעשה-חיקוי, כמה מדרגות להם: לעוצם ולכשרון, להתלהבות ולמסירות-נפש. נתונות הן הללו, כאמור, לכל אדם ולכל קבוץ אנושי, ואף-על-פי-כן לא הכל שוים לכושר, לכשרון, להתלהבות, ושוב אין הדבר חשוב ביותר, אם שוניות זו היא מגופם של האנשים והקבוצים האנושיים, או שמא אינה תלויה זו אלא בסבות היסטוריות שונות בלבד. אין ספק בדבר, שעם ישראל גילה כשרון מיוחד לחיקוי: לחיקויים של לשונות, נמוסים, דרכי נוהג, הילוך והלבשה, מדות ותורות. עובדה זו במקומה עומדת, בין אם דורשים אותה לגנאי, כגון האנטישמים שבכל האומות והדורות, ובין אם דורשים אותה לשבח, כגון חסידי כשרונותיו של ישראל, שרואים בו שמש ראשון במעלה למעשה התרבות והציביליזציה העולמיות. עשרה קבים של חיקוי ירדו לעולם, תשעה מהם נטלו ישראל — אומרים המקטרגים והמסנגרים כאחד. אנו כמה הסברים היסטוריים בפנינו: יודעים אנו, שחיי בני-ישראל על גלגוליהם ונדודיהם, על חוסר התנאים הראשונים של התפתחות עצמית ועצמאית, כפו עליהם מדה יתירה של חיקוי לתרבות העמים, בהם היו שרוים במשך אלפים בשנים. המקטרגים אומרים: אין כופים אלא את מי שאומר, שמגלה בכל היותו „רוצה אני“. משהתירו טרד ובודבין את החיקוי ועשאוהו מקור ראשון למעשה-התרבות שוב ניטלה חריפותו של הפולמוס הזה, ואין אנו מצווים לחזור ולדון בו בעיקרו וביסודו, בהערכתו המוסרית והאסתטית כלפי חוץ. אולם הבעיה הפנימית במקומה עומדת: חיקוי זה שבאונס או שברצון, ששטופים היינו בו במשך דורות מרובים, שהכניס לנו אוצרות של דעת, הרגשה, מחשבה, כלי-זין במלחמת הקיום, מה דינו בהתחדשותנו הלאומית, מה ערכו במשק הלאומי הגדול, שאנו אומרים להקים? אין ספק בדבר, שרוב הדורות היו בני-ישראל מחקים רק ברשויות מסוימות של העשיה האנושית בעולם, ברשויות שלא היו פוגעות בעצם, בסובסטנציה הלאומית והגזעית, ברשויות שויתרו מהכרח ומרצון כאחד על עשיה ויצירה עצמית, מקורית. אם כל חיקוי הוא, כפי שהעלינו למעלה וחלוקים היינו על טרד ועל בולדבין, בעיקרו חיקוי לחיצוניות, לטפלות בלבד, הרי חיקויו של ישראל היה ברובו ובעיקרו חיקוי לטפלות שבטפלות, על כל פנים מבחינה סובייקטיבית, כל שבני-ישראל ראו את עיקר עשייתם בעולם ברשויות אחרות לגמרי. לא חיפשו בני-ישראל את העיקר אצל אחרים ולא הנמיכו את קומתם הפנימית בפני קומתם של אחרים. כל אימת שהיו שרויים בתוך ההיכל הרוחני הפנימי שלהם לא היתה סכנתו של החיקוי סכנה כלל ועיקר. נוטלים היו כלים, בגדים, הילוך, מנהגים, לשונות, דרכי שמחה ואבלות, דרכי מלחמה בטבע ועל הטבע, וישותם לא נפגמה על-ידי כך אף פגיעה כל שהיא.

אמנם נתהוה קרע מיוחד במינו בנהגם של ישראל כלפי העולם, כלפי העמים והקבוצים האנושיים, שנודמנו להם בדרכי נדודיהם: עם לבדד ישכון בהויתו הפנימית, שהבידוד הכניסה להם והמשיכה עליהם פורעניות אין קץ ומריבות וסכסוכים בלתי-פוסקים עם הבריות, ועם זה גופו פרץ את אהלו לכל הרוחות המנשבות בעולם, בישובו של עולם. ראשונים היו לכל מודה, לכל מנהג חדש, לכל חידוש שנחדש בתרבות המעשית של העמים, והאיסורים שאסרו עליהם ברשות זו גרמו צער וכאב שאינו ברפוי. שניות זו היא שקרעה את ההויה הישראלית לקרעים, והיא גם הרגיזה את העמים, שבהם היו שרויים. שמרנות שאין כמותה מכאן וחדשנות שאין כדוגמתה מכאן: היתה השמרנות הישראלית המפורסמת מכעיסה את המחדשים, המוציאים צורות-חיים, מחשבה, הרגשה, מפני צורות אחרות, והחדשנות, הרדיפה אחרי כל חידוש באשר הוא חידוש, הרעישה את לבות השמרנים, החרדים על קיומן של צורות החיים וההרגשה הישנות ועל שמירתן. אף אצל שאר הקבוצים האנושיים מוצא אתה את אלה ואת הללו שרויים זה על יד זה ונלחמים זה בזה: הקיים עם המתהוה; הישן עם החדש, המודה דוחקת את רגלי המנהג, ההלבשה הישנה וכו' וכו'. אולם מוצא אתה, ששכבות צבוריות שונות משמשות נושאים לצורות שונות אלה, לרציות והתכוונויות שונות אלה. כנגד זה ראו בו בכל אדם מישראל את שני הכחות המנוגדים האלה שליטים בו כאחד: הלה שחדשן הוא, שרץ לפני מרכבתו של החידוש ועושה לו נפשות בכל מקום (איני נדרש כאן לצד הסוציולוגי שבדבר, שהיהודי כסוחר וכמתווך היה מצווה בעצם עשיתו זו להיות שמש לחדש, לעוקר, למהפך סדרים של חיים), מה ראה להחזיק בעקשנות שאין כדוגמתה בעולם האנושי במסורת-חיים, שיצאה, לפי הרגשתם והכרתם של אלה, מן העולם? כל ההויה הזאת נדמתה על אחרים כהויה שניטלה ממנה האמת הפנימית, שהן תוכה והן ברה לקויים ליקוי פנימי שאין לו תקנה. אם ישראל לא חזוה את הקרע הזה, הרי מזלו, מזל השהיה בין האומות, חזוה. והוא אחד המקורות של עכירת ההרגשות והראיות והיחסים שבינינו ובין אומות-העולם. קרע זה לא היה עשוי להתקיים קיום עולם: כחות חוץ ופנים עשויים היו לערער אותו, להוליד ולחזק את שאיפה בלב לאחדות של הרגשה ונוהג כלפי פנים וכלפי חוץ כאחד. ואף זו היא אחת התמיהות של התולדה האנושית-התרבותית: הרגשת-אחדות והכרת-אחדות שמועטות כמותן הולידו שניות משונה ומפלאה של נוהג כלפי העולם וערכיו — היהדות המסורתית ויחסה אל תרבות וישובו של עולם, — ואילו רפיפותה של הרגשה והכרה זו הולידה שאיפה חזקה של אחדות ושלמות היחס אל העולם, שאין בו פנים וחוץ, אלא הכל פנים וחוץ כאחד. ושאיפה זו של הזמן החדש הפכה בתחילתה את המון בית ישראל לחקאים גמורים: בכל שוב לא חיקו בני ישראל טפלות בלבד אלא עיקרים ויסודות: לא נשארה אף רשות מצומצמת ביותר של העשיה האנושית, שבני-ישראל לא חיקו את הזר בפרטי-פרטים ובדיוק-דיוקים, ומצוה שהחזיקו בה בני-ישראל הם מחמירים בה יותר מן הגויים: גדולי-חיקוי היו, רבני-חיקוי נעשו בין האומות. כאן גדולתם וכאן חולשתם. גדולתם — בגמישות זו של הכשרים האנושים להסתגל לכל מצב, להתכופף ולהזדקף במהירות מפליאה, לשחות בים הגדול של צרכים, ראיות, מחשבות, הרגשות, ולהגיע לחוף. חולשתם — בטשטוש זה של פרצוף, שהחקאי נידון בו מטבע החקאות. אדם מישראל של היום, של הדורות האחרונים, המחקה בירטואוזיות מפליאה כל נעימה מושרה, כל ביטוי מבוטא, כל לשון מדוברת, כל מנהג נהוג, כל מחוה של יד, כל הרכנה

של ראש, כל קריצת עין, כל ניצ של רגל, כל רמיזה של אצבע, כל משיחה של מכחול, כל מבע של כאב וכל ביטוי של חדוה; הצבור מישראל הממלא את כל הבמות של העולם במשחקי-חקאיו, אמניו למחצה ולשליש ולרביע, שאהלו פתוח לארבע רוחות העולם, שכל נשיבה מצויה ובלתי-מצויה מרחיקה אותו מעל עצמו והופכת אותו לאבטומטוס של תנועות אחרים ונוהג אחרים — הוא הוא החומר האנושי, שעליו לבצע מעשה של תקומת-עם, תקומת תרבות עברית מקורית.

אין כשרים טבעיים ואין כשרים נקנים נתנים לעקירה גמורה, ונתנים הם להיסט, לשינוי התכונות. כל המהפכות הגדולות והקטנות שעברו על צבורים קטנים וגדולים, על אומות שלמות, מעידות על כך, וגם מהפכה זו ישראלית אינה עתידה לעקור מן השורש את הכושר הגדול של חיקוי, שגילינו אם מאונס ואם מרצון. כנגד זה ניתן הכושר הזה לשמש שימוש מועיל בהתאמצות הכבירה לקנות את העולם ואת תרבות-העולם, שאנו עומדים בה זה דורות אחדים. ההתבוללות והטמיעה, שבנו את עיקר בנינם על הכושר הזה, ראו ראייה נכונה בהתאבקותו של האדם מישראל על מקומו בעולם העמים והתרבויות, ושוב מצווים אנו להשתמש בכושר זה, שגדל ונתפתח בשיעורים עצומים, לצרכינו ולשאיפותינו החדשות. העין שנפתחה לראות את כל צבעי העולם והתרבויות השונות אין היא צריכה ואין היא יכולה להעצם שוב; האוזן ששמעה את כל קולות העולם והאנושיות אינה צריכה ואינה יכולה להאטם שוב; לבנו שנפתח לכל מיני הרגשות של אחרים ומוחנו לכל מחשבות-העולם אינו דין שיסגרו ויכובלו כבילות של גיטו, של התבדלות. החיקוי המופרז, זו עדות לתלות גמורה באחרים, ברציתם של זרים, בדין שיהפך למקור ברכה לישראל אף בתחומי אותן הרשויות, שאנו מתבצרים בהן צורך בנין בית-תרבות לישראל. כח חיוני כביר זה שגילינו אסור שיחלש, אלא חייבים אנו להשתמש בו בכולו, ללא שיור כל שהוא, שימוש חדש בכולו. כל עקירה של כושר מן הכשרים מסכנת את כל הנפש, כל דחיה גורמת למחלות, ואין תקנה אלא בהיסט חדש, בהתכוונות חדשה. חקאים מופלאים, מוזרים, לפעמים אף מגוחכים, מרגיזים, היו בני-ישראל בכל הדורות של הפיזור הישראלי באומות ובתרבויות שונות. גדול הוא השכר וגדול הוא ההפסד, שהכניסה מדה זו של חיקוי בישראל, וגדולים מהם שכרו והפסדו של התרגום. מעשה התרגום של ישראל התחיל עוד בימים קדומים, עם פגישה ראשונה ומכרעת שבין ישראל ובין אומות-העולם ותרבותן ביוון ורומי. זרם אחד של תרגום מבפנים כלפי חוץ וכנגדו זרם כביר שני מבחוץ כלפי פנים. עם תרגום התורה ליונית נודעו העולם ת"ק פרסה על ת"ק פרסה — זה תרגום ראשון, גורלי, שתרגם ישראל את עצמו לאומות-העולם, לאותו עולם תרבותי שהיה קיים ושליט על הלבבות והמוחות. מאותה שעה ואילך לא פסקו הנסיונות והמאמצים הכבירים לתרגם ולחזור לתרגם את עצמותו של ישראל לאומות-העולם. זהו טעמה העמוק, הבלתי-מודע, של העשייה התרבותית הישראלית; לגלות את המאור שבתורה, את החכמה הישראלית, את חכמת-הגזע, את נסיון החיים האדיר של ישראל לאומות-העולם. כל מקום שגלה ישראל גלתה השכינה המתרגמת עמהם: הם הביאו עמהם לא רק כשרים וכחות חיוניים רבים, אלא גם מטען תרבותי, שהשתדלו לתרגמו ולקרבו אל לבות אחרים. כאן מקורו של המאמץ הרוחני הכביר של ישראל בכל הדורות לתרגם ולחזור לתרגם את עצמו, את נפשו, לכל הלשונות ולכל הסיטואציות ההיסטוריות, הרוחניות, התרבותיות. כל סיטואציה תרבותית-רוחנית חדשה — תרגום

חדש של התרבות הישראלית כנגדה. כל ספרות הסנגוריה של ישראל, כל הכחות המרובים, שהושקעו בפירושים ובפירושי-פירושים לתרבות ישראל כלפי חוץ, כל התרגומים ובני-התרגומים שנעשו לחלקים רבים ושונים של התרבות הישראלית לצרכי חוץ — אינם אלא מעשה תרגום אחד. בכל דור ודור ראו בה במהות ישראל בעצמותה של תרבות ישראל פנים אחרות. הכל לפי הצרכים החדשים ולפי הסיטואציות העולמיות החדשות. כמה וכמה אקלימים רוחניים ונפשיים שונים נזדמנו להם לישראל ובכולם אמרו לתרגם את עצמם ולסגל את עצמם. אין לך תנועה רוחנית בעולם, שכבשה את הלבבות והדבירה את המוחות, שלא מצאה את ישראל עומד ומתרגם את עצמו צורך התאמה, הסתגלות לתנועה זו. על ההתאמצות הזאת לתרגם את המהות הישראלית בהתאם לסיטואציות הרוחניות החדשות אין צורך להרבות בדברים: די רק לרמוז על הנסיגות המעניינים, המלאים התלהבות אמתית, עמקות, כשרון מצוין, שנעשו מן המהפכה הצרפתית עד הזמן האחרון, לפרש את תרבות ישראל ואת יעודו האנושי, הקבוצי, בעולם. כל נחשול של שנאה לישראל, כל גל של הוקרה וחבה, מביאים עמהם תרגומים ובני-תרגומים שונים משלנו, המכוונים כלפי חוץ. ועסקו בכך לא רק פורצי חומת ישראל, אלא גם שומרי חומותיו: הכל לפי הכשרון, לפי הצרכים, לפי ההתכוונות התרבותית.

מעשה-תרגום זה מבפנים כלפי חוץ נטל כחות מרובים מאת האומה: בכל הדורות ראו בעבודה זו אחד מתכסיסי מלחמה החזקים ביותר על הקיום האנושי-היהודי. כפלא היה היהודי בעולם, כחידה חיה עמד על הזירה הגדולה של עמים, לשונות, תרבויות הנאבקים ונלחמים זה בזה, והיהודי רצה לגלות את עצמו, לפענח את הידחו, ולא עלה הדבר בידו אלא לרגעים מועטים, שכן כל גל חדש של ים העמים הביא שכבות צבוריות ותרבותיות חדשות על הבמה, שנתקלו שוב בחידה הזאת, ושוב חייבים היינו על מעשה תרגום חדש של עצמנו, של ראייתנו בעולם, באלהים ובאדם. וברגעים המועטים של שלווה, של בטלה, מעבודת-פרך זו של תרגום עצמי, עמדו בני-ישראל ותרגמו את עולם התרבויות של אחרים לעצמם, לצרכיהם-פנים, וכשם שכשרון-התרגום שלהם החריף ונתעלה עם הנסיון לגלות את עצמם, למצות את ההויה הנפשית שלהם כלפי חוץ, כך העמיק וגבר עם הנסיונות הנועזים לתרגם את התרבויות האחרות לעצמם, למצות את ההויה של אחרים, להעלותה ממעמקה ולגלות את כחותיה הטמירים. מפילון עד הרמן כהן — שרשרת עצומה של לבבות, שכלים, כשרונות בינונים וגדולים וגדולי-גדולים ששקדו לתרגם את תרבות העולם, ראייתו, שמיעתו, הרגשתו, מחשבתו, לכלי ישראל. מתרגום השבעים עד מאמציהם של פרנץ רוזנצוויג ומרטין בובר בתרגום כתבי-הקודש לישראל בגרמנית — שרשרת בלתי-פוסקת של לבבות, שכלים, שעמלו על חישובו של האני הישראלי המקורי לעולם, וכנגדה השרשרת הראשונה, ולפעמים הן משתלבות ומשתרשות זו בזו. אלה הם שני השטיחים („שטיח החיים” לפי סטיפן גיאורגה), שרקם המוח הישראלי שבכל הדורות, נדרש לזה ונטפל לשני, הכל לפי הצרכים והחייבים של הזמן, ועם מלאכה והתאמצות זו היו בני-ישראל מעולים שבתורגמים בעולם. ולא לחנם הוטלה עליהם המטלה הכבירה של תרגום התרבות העתיקה היונית-הרומאית לעמים החדשים. הם ששמרו לא רק על לוחות תורתם הם, אלא גם על לוחות כל התורות וכל השיטות, שיטות מחשבה וחיים, והנחילו אותן לעולם החדש. והרנים אמרו: סרסורים הם הללו, שאין כחם במקור, ביצירה, אלא בהעתקה ממקום למקום,

בהרקה מכלי אל כלי. ואנו מה נאמר? — תורגמנים הם, והתורגמן אינו עוסק במעשה הרקה בלבד, אלא במתן-תוך, טעם, לדברים. וכל הנותן תוך וטעם לדבר מן הדברים שבעולם הוא קונה אותו קנין של יצירה, יצירה עצמית ומקורית. וכמה נתחדדה ראייתם, החריפה שמיעתם של בני-ישראל לקולות תרבות! אינה פרשנים הקימו בני ישראל לתרבות עולם, לגדולי שיטה, למאורי שירה! לא נדרש לדורות רחוקים, נתבונן רק אל הקרוב, הקרוב במקום ובזמן. מה גדולה זכותו של הרמן כהן בתרגום הפילוסופיה (בפירוש) של קנט, מה גדולים הישגיו של יפה דעת ורוח כזימל לפירוש התרבות האירופאית של המאה הי"ט: כלום עמד כמותו לאירופה, שיהא שונה לה את טעמה, את תוכן התאמצותה של זו בכל רשויות החיים, ההרגשה והמחשבה. מי פירש את התהליכים הכלכליים של אירופה זו במאה הי"ט כמרכס, ומי הסביר לה את ספרותה כברנדס, ומי החיה לה את גתה כגונדולף וכזימל! ודאי: בצדם של המתרגמים-הפרשנים הגדולים מתרוצצים רבבות של מטליאים, מזיפים מדעת ושלא-מדעת, תורגמנים מקלי-עולם, שמרובה הפסדם על שכרם. אולם הרי כך סדרו של עולם בכל מקום, בכל דור ובכל רשות מרשויות ההתאמצות האנושית. וכך מהלכים בני-ישראל בין התרבויות, מקשרים קשרים, מקרבים לבבות, מצרפים מוחות למוחות, והמעצמה התרבותית פורשת את כנפיה על המקומות המרוחקים ביותר של העולם ועל הפנות הדחיות ביותר שבנפש. וכך נקנה להם לבני-ישראל אחד הכשרונות המופלאים שבעולם: כשרון ההבנה של אנשים רחוקים, סיטואציות זרות, כשרון החדירה לתוך תוכם של דברים וכוונות.

אמנם רבו הקטרוגים שקטרגו הבריות הן בפנים והן בחוץ על עשיה זו. אמרו: כל עבודת הפרשנות והתורגמנות הזאת אינה חודרת לעמקי ההויה התרבותית, אינה פוגעת בצפור-הנפש שלה. ראית תרגום — וזיפו עמו; ראית פירוש — וסילופו עמו. קטרוגים אלה כל שהם נשמעים מבחוץ תשובה היסטורית מכרעת ניתנה להם על-ידי מעשה תרגום מקביל למאמץ הישראלי לתרגם את עצמו ולתרגם את התרבות העולמית לעצמו: כוונתי למאמץ הנוצרי-האירופי לתרגם לעצמו את המקור הישראלי. דבריו של פיכטה: „אמת זו לעולם עומדת, שאנו על כל תקופתנו ועל כל חקירותינו הפילוסופיות על קרקע הנצרות אנו עומדים וממנה תחילתנו, שנצרות זו נכנסה בדרכים ובצנורות שונים אל כל השכלתנו, שאנו כולנו לא נהיה בפשיטות למה שהננו, אלמלי לא קדם לנו עיקר כביר זה“ — בעינם עומדים, ואמתתם לא נפגמה אף במשהו. אלמלי היו עמי-אירופה מאבדים את התנ"ך, את המקור הזה, אפשר היה לצרף אותו מקטעי התרגומים ובני-התרגומים שנמזגו ונבלעו בכל היצירה הספרותית, האמנותית, המוסרית של העמים, כשם שיש בידינו לקומם את תרבות יון ורומי על כל אותיותיה, קולותיה ותיבותיה לפי הקטעים, הפירושים ופירושי-הפירושים, שנתנו לתרבות זו על-ידי אותם העמים. כל אימת שלא פסלו בשביל עצמם את המאמץ הכביר של העמים בדרכי קנייתם (לפי דרכם, כמובן, ולא לפי דרכנו וראיתנו אנו) את תרבות ישראל, או את תרבות יון, כל אימת שהם רואים את עצמם כשרים ומוכשרים לשוטט בעולם הגיאוגרפי וההיסטורי וללקוט מכל פרחי הלב והמוח של תרבויות אחרות, כל אימת שלא כפרו בתכונה היסודית של הרוחני, שהרוח ישנו במסירה ובהעברה מאדם לאדם, כל אימת שלא כפרו ביכולת של הבנת חיי הזולת תוך חיי-משנה, כל אימת שלא כפרו במבנה-בראשית של האנושיות בכלל — אין ממש בפסול זה שהם פוסלים את ישראל לשמש תורגמנים ופרשנים

של היצירה האנושית הכללית. הכמיהה הכבירה לעמוד על סוד יצירתו וראיתו של האדם בעולם, על כבשונה של תרבות, שתקפה את ישראל בדורות האחרונים, יצרה פירות חשובים, שאינם בעיקרה. וכל שהקטרוגים האלה נשמעים בפנים, כל שאנו קובלים על כך, שאומתנו נהפכה לתקליט אוניברסלי ענקי של קולות אחרים וזרים לישותנו, לעצמותנו, הרי אין תקנה לכך בעקירה גמורה של כל ההשפעות, ההפעלות של אחרים, אלא, כאמור, בהיסט-מרכו, בשינוי ההתכוונות.

ואף כשרון זה, טבעי ונקנה, אינו דין שיעקר עקירה גמורה מן הלב, ואם נבוא לעקרו נעלה חרס בידינו. התנועה הלאומית של ישראל חייבת גם כאן לכוון את הכשרון הכביר, את הַקְּנֵת־הַלֵּב הכבירה כלפי ערוץ אחר, שיש בידו להביא את מי הישועות של התרבות האנושית העולמית, של כל העמים וכל הדורות, אל שדותינו ונחלתנו. קולות כל העמים וכל התרבויות המהדדים בנשמתנו צריכים למצוא את תקונם במעשה-התאמצות חדש של תְּרִגּוֹם עֲבָרִי, הבנה זו בקמטי-קמטיו של רעיון, בקפלי-קפליה של הרגשה אנושית, שקנינו אותה ביסורי אין קץ ובביזוי ועלבון צורבים, צריכה להתגלגל במנוף עברי כביר לתפיסה חדשה של עולם וכחותיו ומניעיו בכלי-אנו, בכלי-בראשית של ראייתנו, של השגתנו שהשגנו את העולם ומלואו. שכן בתקופת התרגום אנו עומדים: לא רק בתרגום ספרים, חבורים, תשמישי-ציביליזציה, אלא בדרגה של קניה חדשה את העולם. חייבים אנו לתרגם דברי נוהג, חיי צבור, חברה, יחסים שבין אדם לעצמו, בין אדם לחברו, למדינה, לעולם כולו, כל נסיון של יצירה עברית מוכרח לעבור עכשיו דרגה זו. ובתרגום, כאמור, יִבְחַן עַם, תִּבְחַן תְּרִבוּת, תִּבְחַן לְשׁוֹן. לחזור ולבנות את כל הקוסמוס התרבותי של ישראל תוך מעשה תרגום נועז — כלום גנאי הוא לאומה? כלום יש בכך משום פחיתות הכבוד לדור, שמטיל על שכמו לצרף מקטעים ושברי-קטעים המתרוצצים בנפשו עולם שלם, מותך בכור היצירה והתפיסה הישראלית? כחותיו של אדם יבחנו בהעמדה מול סיטואציות חדשות, רבות כח והכרח: יתגבר עליהן וידביר אותן וזכה לחיי עולם; לא גבר לא זכה אלא לחיי רגע ושעה בלבד.

אף אומה עומדת בכל מפנה של העולם המדיני, הרוחני והתרבותי בפני מצב חדש, וכל שיגדל כחו של המצב החדש כן יתעוררו הכחות הנרדמים לפעולה, להתאמצות חדשה, להתגברות. כשרונות אלה של חיי-משנה בתרבות ובאמנות, שגילו בני-ישראל בתוך הסיטואציות השונות, בדין שינתנו שימוש למפנה החדש בתולדות ישראל ובתרבותו, שאנו עומדים בו כעת. ואין לחשוש כלל לטשטוש הצורה הלאומית המקורית של ישראל, עם רבוי של מעשה-תרגום, שכן הכלים העבריים המקוריים משמשים ערובה נצחית ליסוד המקור של ישראל. כל אימת שהיינו עוסקים במעשי-תרגום בכלים שאולים היתה סכנת הטשטוש אורבת לכל מעשינו, לכל התאמצותנו התרבותית, ואף המדור הישראלי המיוחד, שהקצענו לרוחנו לא היה בו כדי לשמור על האופי הלאומי. ואינו כן במעשה-תרגום זה בתחילתה של התחיה הלאומית הישראלית, המזקיקה את עצמה ואת לשונה לתפיסת העולם כולו בכליה היא. עיטוף ועיטור זה, שאנו מעטפים שוב את העולם בלשוננו, בצורות תפיסתנו הוא שיכשיר את היצירה העברית המקורית. צבת זו של מקור בצבת של תרגום עשויה: זו הדרך בה הלכו עמים וגזעים שונים לקראת העולם, הלכו והגיעו לגדולות בכל רשויות ההרגשה, המחשבה והמעשה. ואנו, שהכשרנו את עצמנו במשך מאות בשנים למעשי-תרגום, קרני-המישוס הדקות שנרכשו לנו בתוך התמודדות-עולם של האדם עם מצבים שונים ותרבויות שונות — ודאי

עלינו, שיעמדו הללו לנו בהתאמצותנו הכבירה לראות שוב פנים אל פנים את האלהים, את העולם, את השירה, את האמנות, את סדר־המדינה, את שיטות־המחשבה — ציונים לדרכו ולחפושיו של האדם בעולם. בנסיון ובמאמץ זה, שאנו נתונים בהם, יקר כל כשרון, כל נסיון־חיים, כל רמז של דעת, כל ניצוץ של הבנה בזולת, כל רכוש שנרכש. אם הקוסמוס של דעת אשר לאירופה־אמריקה התרבותית יתעטף בעיטוף עברי, אם כל פירות ההרגשה והמחשבה האנושיים יסתננו במסגרת העברית — וקנינו שוב את העולם על כל צבעיו וקולותיו. וזהו בעצם טעמה של תחיה, טעמו של תרגום־תרבות מלשון ללשון, מאומה לאומה, מתקופות שחלפו לתקופות חדשות. כל הכשרונות וההכשרות הישראלים צריכים לשמש כחות־עוזרים, משמשים לבנין זה. כל זה בכללות, בטעמה של ההתמודדות החדשה של ישראל עם העולם תוך מעשה תרגום. המסקנות המעשיות המתחייבות מכאן לבנין בית־תרבות לישראל בלשון העברית, התכנית המעשית לפרשת התרגומים שנעשו ושעתידים להעשות וחייבים אנו לעשותם — אינם מעניני הפעם.

ו. תרבות ישראל ודרכי קנייתה

וירטואוזיות זו שנקנתה לישראל במעשי חיקוי ותרגום לא היתה עשויה לבוא לעולם אלמלי לא היתה טבועה ומושרשת במהותה של תרבות העבר שלנו, זו שעיצבה אותנו ואת אפינו, שהדריכה את גורלנו בעולם. תרבות מסורתית אחת נשתמרה בעולם (אם לא נביא בחשבון את תרבות סין והודו, שתרבות־אירופה ותרבות־ישראל לא באו עמה במגע מתמיד, מפרה), שכולו עומד על התבונה ועל הנסיון המעשי, המחדשים על האדם את העולם כל יום: היא תרבות ישראל. טיבה של תרבות מסורתית, כל שהיא עומדת על טהרתה ועל תוכה האימנטי הוא: אין ואין צריך להיות בין הראשונים ובין האחרונים ולא כלום. תרבות מסורתית רואה בכל חידוש סטיה מן המקור, מדורות ראשונים, שראו את האלהים ואת העולם באספקלריה מאירה. תרבות שכלתנית מכוונת כלפי העתיד, המשכלל ומשלים ומעלה את היש, הפותח וקורע חלונות חדשים לעולם ומלואו. מכאן רעיון ההתפתחות וההתקדמות: כל דור מעולה מחברו, כל דור שכלו, חושיו, מסותחים יותר, משוכללים יותר. לגביה כל המאוחר בזמן חזקה עליו, שנתרוה יותר בלשדי השכליות, ההשתלמות. ואילו לגבי תרבות מסורה כל המאוחר מחברו גרוע יותר, פגום יותר, שכן מתרחק הוא והולך מן המקור הראשון. כל המאוחר — העתק הוא מן הטופס הראשון, העתק מהעתק והעתק מהעתק של העתק, ונמצא שהטפסים הבאים מְטַשְטְשים והולכים, הרעננות הראשונה מתנדפת והולכת מהם. האידיאל של תרבות־מסורה, שהיא ההעתק דומה בכל, בכל פרטיו ודיוקיו, לטופס ראשון, אדם מישראל שלבו שלם עם אלהיו, עם תורת־ישראל, רואה את עצמו מצווה ועומד לשמור על תורה זו בנתינתה הראשונה: לא תוסיפו אף תוספת כל שהיא ולא תגרעו אף גרעון קל שבקלים. מובן מאליו, שאין הדבר עולה בידו של אדם, בידו של צבור. מכאן העגמימות והעצבות היתרה, השפוכות על גדולי מסורה, ואפילו אם הם מקיימים ושומרים אותה בכל רמ"ח איבריהם ושס"ה גידיהם, בכל כח שכלם ורצונם, מכאן הרגשת הירידה, נעימת הצער הנשמעת מכל ביטוי ומכל מעשה של גדולי תורה ויראה: וי לנו שאין בנו מכוחיהם של ראשונים, מהתלהבותם ומסירות נפשם מחמתם, מאורם, מאמונתם!

והיאך נקנית תורה זו שבעבר? על ידי מעשה חיקוי, מדוקדק בדיוק גמור, ללא פחת וללא תוספת. כל האומר: תרבות מסורה עומדת כולה על החיקוי — אמירתו אמת גמורה ומוחלטת. ושוב: הדברים אמורים בתוך האימננטי הטהור של תרבות מסורה ומורשה, ואילו קיומה ושמירתה במעשי דורות נתונים גם לדרכים אחרות, שעליהן נעמוד להלן. מהו ענינה של קנין תרבות כזו? הלימוד. לימוד דבר קבוע ועומד על כל יסודותיו קורותיו וגגו, ולא ניתוח שכלי ולא בחינה חדשה. ואם תאמר: הרי חידושים מתחדשים, ראיות מתחדשות, שכלים תופסים תפיסה אחרת? ויש לאמר: כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הלכה למשה מסיני — אין המצאה ואין חידוש, אין גילוי של כחות-עולם, שלא עמדו עליהם ראשונים. אין הדורות הבאים משמשים אלא ריפרודוקציה גמורה של דורות ראשונים, אין מחשבותיהם, עשיותיהם, רציותיהם והרגשותיהם של האחרונים אלא העתקים ובני-העתקים של הראשונים. מאות דורות מישראל חיו, הרגישו, עשו, אימנו את עצמם במעשיהם ובהרגשותיהם של ראשונים: ראו את עצמם כשרים וקרובים לאמונה טהורה, למעשה טהור, רק בשעה שדומה היה עליהם, שלא זזו אף זיו כל שהוא ממערכת החיים וההרגשה והמחשבה של התורה הכתובה והמסורה, ראו את עצמם ירודים כשהיו אנוסים מטעם כחות-החיים לשנות כקוצו של יוד ממסורה זו, מראיה ראשונה, וכאן שוב מתחוויר לנו כל כחו של החיקוי בשמירתה של תרבות ובמסירתה מאבות לבנים, מתקופה אחת לחברתה. אלמלי החיקוי לא היתה תרבות עשויה להתקיים בעולם: מערכה של אימונים ולמודים נרכשת והולכת, סדר גדול של מעשי חיקוי ולמידה עומד לה לשמירתה של תרבות, ואפילו של תרבות שכלתנית. וכחות אלה הביאו בני-ישראל גם ביציאתם אל מרחבי-העולם ושמשו להם כאחד המכשירים המצוינים ביותר לתפיסת העולם ושימושו. כחות שבאו מתחילתם ומיסודם הפנימי לשמש את התרבות הישראלית, להנחילה, לשמרה, שמשו גם את האדם מישראל עם בואו לחדש על עצמו את העולם ולקנות כל אותם דברים שהיה פרוש מהם עם ישיבה בפנים אהלו של שם ועבר. אף כשרון זה שנשתמש בו כלפי חוץ בא לו מבפנים, מתרבותו וגורלו. בוא וראה ברציתם של שומרי החומות בישראל, בשאיפתם הגלויה והכמוסה, ותמצא, שכולם מתכונים בחנוכם, בכל היותם כלפי העתק מדויק של התורה, העומדת לפניכם עמידה יותר חזקה ויותר מאוששת מעמידתו של טבע וחוקותיו: הללו עשויים להבטל, ואילו התורה, אמונת ישראל ותרבותו, אינן עתידות להבטל. מכיון שכך אין לנו אלא לחקות חיקוי מלא ומדוקדק את כל מה שהנחילו לנו וצוו עלינו ראשונים. כאן החיקוי הוא לא תחילת קנין של תרבות, אלא סופה: לא קימוץ של כחות, אלא עצם היותו ותכליתו של האדם בעולם. כל תחיה ברשות זו ובשכבות אלה פירושה — העתק מדויק בתכלית הדיוק של החיים המכונסים ומקופלים בתוך הספר העברי, בתוך התורה הישראלית. כל שאר הדברים לא באו אלא לשמש את המטרה העקרית הזאת, ו"חי בהם" ממש — לא שהם באו לשמש את החיים, להיות להם למורה-דרך, אלא הם גופם חיים עליונים, חיים נצחיים, ואין אתה מדבק בהם אלא תוך התאמצות ענקית של חיקוי למעשה ראשונים. זהו מהלך-הרעיונות הפנימי, זהו הלך-הרוח השורר בכל הדורות של ישראל. זהו האידיאל, אולם למעשה נתהוו כמה סדקים בבנין הזה עוד בדורות הראשונים. עם ערי, חי, רגיש לכל קול ובת-קול של העולם כעם ישראל, שמעולם לא קפא על שמריו אפילו בראיתו הגדולה שראה את האלהים ואת העולם בקדמותו, שעוד בדורות הראשונים פלט מקרבו כל מי שדרש אידיאל

זה כפשוטו (את הצדוקים ואת הקראים) מצא לו מוצא נהדר, ששמר לכאורה על עקרון זה על כל טהרתו ואף-על-פי-כן פתח פתח חדש לראיה ולהסתכלות בנצח, בנצח התורה: דרך הפרשנות, הוא אחד הגילויים של כשרון התרגום, שגוללנו למעלה. כל פירוש הוא תרגום חדש לראיה ראשונה, לשמיעה ראשונה, הפירוש — סיגול והתאמה לצרכי החיים החדשים, המחשבה החדשה, ההרגשה החדשה. לפי צורתו החיצונית לא בא הפירוש אלא להסביר, לחשוף את הגרעין העיקרי, לנער מעליו את האבק של עכירה, של חוסר הבנה, אולם לפי עצמותו הוא מתכוון לחידוש טעם, לחידוש תוך. הפירוש הוא הנסיון הכביר של תרבות מורשה להפשיט את הלבוש ההיסטורי, את הקלפה ההיסטורית, שבהם מתלבשים כל רעיון וכל הרגשה, ולמצוא את הגרעין הנצחי, הפנימי שלהם, שאינו בשינוי ואינו בתמורה. שכן דרכה של תרבות מורשה להתמיד לא רק ביסוד הנצחי, אלא גם בלבוש ההיסטורי, המקרי, ותכופות גדול כחו של הלבוש הזה מכחו של הגרעין הנצחי, העצמי. הפירוש הוא הפשרה התמידית בין דורות ראשונים על חומרתם ושמירתם ובין הדורות החדשים על צרכי הלב החדשים, זו פשרה המצעידה את החיים ואת תורת-החיים קדימה: המזווגת זוג חדש את האידיאה אל ההתלבשות החיצונית, ההיסטורית, גדולים היו ומרובים פירותיו של החיקוי, ששמר על תרבות-ישראל והעביר אותה דרך כמה וכמה אקלימים גיאוגרפיים, היסטוריים ונפשיים, וגדולים מהם פירותיו של הפירוש, הוא התרגום. כל ארבעת האופנים של למוד התורה — פשט, רמז, דרש, סוד (פרד"ס) — אינם בעצם אלא גילויים שונים של נטית הפרשנות, הכפויה על כל תרבות-מורשה, שבלעדיה אין היא עשויה להתקיים קיום שיש עמו עליה מתמדת, חתירה מתמדת להכרת העולם וכחותיו, רובם של המפרשים קיימו שלא מדעת את מצותו של הכרח הקיום וההתקדמות, ההסתגלות אל הצרכים החמריים והרוחניים החדשים, ומיעוטם מדעת, וכולם לא היו אלא תורגמנים לעומק משמעותו של דבור זה. כל תרגום — חידוש עמו, מדעת ושלא מדעת. כל פירוש — חידוש עמו; ולא לחנם קראו כמה וכמה מפרשים לפירושיהם בשם „חידושים“, ללמדך שאין כאן משום חזרה מדויקת על דברי הראשונים, אלא משום חידוש כוונה, חידוש תוך, לא רק ר' עקיבא גילה מה שהתורה כיסתה, כלומר: חשף את הגרעין האימננטי של הדברים ונמצא מקנה להם צורה חדשה, אלא כל מאות המפרשים של התורה בכל הדורות עשו כמעשהו, שכן נשמעו לצו העמוק, הבוקע מתוך תוכה של כל תורה, של כל שיטה רעיונית, של כל שירת עולם ואמנות עולם: לדרוש אותה בכל דור ודור לפי הכלים החדשים ולפי הצרכים החדשים. מכאן הפירושים לפירושים, שכן הפירושים עצמם היו הולכים ונמסרים בדרך החיקוי ונמצאים גודרים בפני הכחות החדשים והצרכים הרוחניים החדשים. שני הדרכים האלה — החיקוי והפירוש, הוא התרגום, — נשתלבו זה בזה וסייעו זה את זה, ואף עיכבו לפעמים זה את זה. לגבי המסכת שלנו דיינו אם נדרש לתרגומים הגדולים, שחידשו חידושים רבים וכוונו את המחשבה הישראלית לזרכים חדשות. הפירוש המכריע ביותר הוא, כמובן, התלמוד, שטבע את חותמו על כל עצב ועצב של ההויה הישראלית, שעיצב את דמותה של האומה, וממנו לנו כל הראיות שלנו בעולם ובפלאיו. זה פירוש לאומי-קבוצי כולל, שאין כמותו. אולם הפירושים-התרגומים הפרטיים כביכול, כגון זה של פילון, הרמב"ם, שהעמידו כל אחד ואחד מהם את היהדות כולה מול תרבות-העולם של ימיהם ותרגמו את שתיהן תחילה, כדי לסגלן זו לזו — הם החזיונות המובהקים ביותר של

תרגום לפי משמעותנו אנו. התרגומים האלה היו אימננטיים וטרנסצנדנטיים כאחד, והם עשויים לשמש מופת להתאמצות-מוחין אדירה של אומה להאבק עם העולם ועם תרבות העולם ולהתעשר על-ידי כך עושר רב. והקבלה — זה הפירוש הנועז ביותר להויה הישראלית — כלום אינה מעשה תרגום, רב-ההשפעה ורב-ההפכה? ולא לחנם התקוממה ההויה היהודית המסורתית נגד כל אותם תרגומים-פירושים: היא הרגישה מתוך אינסטינקט ראשוני, שיש כאן משום הַכְנָה חדשה לסירת-ישראל בנחשולים העצומים של ההויה התרבותית האנושית, משום פְּנִיָה חדשה שנפנה רוח-ישראל כלפי העולם ומקורותיו. לא בשלשה מקומות בלבד הלכה עוקבת מקרא, הליכות החיים, הלכות המחשבה וחהרגשה עוקבות את הפשט של התורה והתרבות הישראלית, אלא כמה וכמה מקומות וכמה וכמה תקופות נוהגים תרגום ופירוש, שכן נתרחבו האפקים של המחשבה, נתרחבו תחומי הראיה וההסתכלות בעולם ובאדם. ומה הם כל הנסיונות האחרים שנעשו בדורות רבים מישראל: הכנסת הפילוסופיה המדעית (ולוא במעטפה תיאולוגית) לרשות ישראל? כל דור ודור ונבוכיו וכנגדם דורשיו, תורגמניו ומפרשיו. והליברליסמוס היהודי והעמדת היהדות על המוסר בלבד, כדרך שעשו הרמן כהן ואחד-העם, כל אחד לפי דרכו ולפי כוונתו ההיסטורית-תרבותית? — כלום הללו לא תרגומים הם? כלום לא תרגם אחד-העם את הפוזיטיביסמוס האנגלי והכניסו לישראל, ומצד השני תרגם את היהדות לפי רוח הזמן ולפי צרכיו, לפי ההשקפה ונטיות-הלב החדשות של ישראל? כלום לא הראה אחד-העם כיצד מתרגמים זרם חדש במחשבה, כגון זה של ניצ'שה, ומסגלים אותו אל דרכי-המחשבה הישראליות? כיצד נוטלים את ה"אדם העליון" ומלבישים אותו בלבוש ישראלי, והלבוש הזה מוציא את ה"אדם העליון" מעיקרו? תרגומים למאות ולאפים נעשו על-ידי ישראל, והתרגומים הכניסו לו כל פעם אויר חדש, מטהר, מרענן, מפרק את העול של חזרה, של צילום והעתק מדיוקים וקפדנים, עולו של חיקוי, צמצומו של חיקוי. אמנם אף התרגום כובל, אף התרגום מצמיד אל דוגמא, אל מופת, אולם התרגום, הוא הפירוש, מצווה לא על התפשטות גמורה של האישיות מעצמותה, אלא על גילוי כל האישיות, על התמודדות חדשה של כחות בכחות, הויה בהויה. אין תורגמן מעולה אלא כל מי שהוא קונגניאלי לאישיות המתורגמת, אלא כל מי ששואף למצות את כל ההויה של הדבר המתורגם ולחיותה חיי משנה, חיים יתרים. רוצה אדם לעמוד על סודו של כשרון התרגום לישראל ילך לא רק אל החיקוי, שמחקים בני-ישראל, אל כשרון התווך והסרסרות שלו, כפי שחשבו רבים מן המגנים ומן המטפחים, אלא ילך אל העבודה המופלאה הזאת של דורות מישראל, שעמלו על הפירושים, על קריאת טכסטים, על פירושו של דבור ובת-קול, על הבנתו של כתוב ועל תפיסתה של סוגיה; אלה הדורות ש"קמטו" את עצמם על תרגום התורה לנפשם הם, שהקימו דורות של תורגמנים לעולם, של תורגמנים ופרשנים מובהקים, שחפרו ונקו ערוצים למחשבה האנושית.

מצוה עלינו להשתמש בשתי הדרכים האלה עם בואנו לחדש עלינו את העולם בכלים שלנו. וכשם שביחסנו אל תרבות העולם, תרבות העמים, שמצוה עלינו לטעתה בגננו, מצווים אנו על התרגום, כך ביחסנו אל העבר, אל תרבות-ישראל המקורית: אף כאן אנו עומדים בפרשת התרגום. כל התנועות המהפכניות של ישראל בדורות האחרונים, שנתכוונו לעקירה גמורה, להרס הויתנו העצמית ההיסטורית, כדי לבוא ליצירת מקור, ליצירת בראשית, עלו בתוהו, שכן נתעלמו מדרכי-עולם של יצירת

תרבות והתפשטותה. אין יצירת מקור באה אלא מתוך השראה עליונה, מתוך חסד שבהתגלות; ואין האדם, אין הצבור, אין אומה יכולים אלא להתקין את עצמם לכך על-ידי התאמצות כבירה, שתופית, קבוצית: על-ידי תרגום. תנועת התחיה של ישראל באה בעיקרה לתקן אחת הפגימות, שפגמנו במעשה התרגום, שרובו של זה בא לא בלשוננו העברית, לא בדפוס זה בראשית שלנו. תחית הלשון העברית היא הערובה הגדולה, שהתרגום לא יהרוט את הנפש הישראלית ההיסטורית, אלא אדרבה יחזקה, יאמצה, יפתח לפניה עולמות חדשים, בלתי-פתוחים לפניה עד כאן. הלשון — והלשון היא לא רק צורה, אלא צורה של תוכן — היא תריס בפני טשטוש המהות. ויש בידי המתרגמים הגדולים שלנו, ולא רק בידי הרמב"ם בלבד, שתרגומו — התרגום הכפול שלו: של העולם הפילוסופי ושל המסורת הישראלית — עיצב את דמות הדורות המרובים מישראל, אלא גם בידי המתרגמים האחרונים, כגון הרמן כהן ואחד-העם, להעמידנו על הסכרים הטבעיים, החוקים, שיש בתרגום-העולם בידי ישראל. הסוציולוגיה של הרמן כהן הטעתו: היא שדרשה את הישיבה של ישראל בין העמים כמצוה, כהכרח תרבות וגורל, אבל הפילוסופיה שלו, מקום חיותו, לא הטעתו: כשהגיע בשיטתו הפילוסופית לידי הרעיון של אלהי-ישראל, שם נתעלה עליה ישראלית, שמעטים כמותה בכל הדורות של הגלות. כאן לא נאבק, לא נתפתל, לא דבר דברים שבשגרה ליברליסטית, התבוללותית, לא כרכר כרכורים מסביב לרוח האשכנזית ולתרבות-אשכנז, אלא נלחם את מלחמת אלהי-ישראל, כאחד מגדולי יראה, מגדולי תפיסה של השקפת היהדות על העולם. אמנם הסוציולוגיה שלו העלתה כמה וכמה עכירות, אבל סופן של אלה להתבהר עם הצצה בעיקר, ביסוד, בגדר עולם של ההויה הישראלית.

החיקוי לאחרים בכל, שאינו אלא תולדה ובת-תולדה של החיקוי הישראלי לעצמו במשך דורות מרובים, שהביא לנו את ההתבוללות החברתית והתרבותית, אינו עשוי לשמש בכלול מקור ברכה להתחדשות הישראלית; ואף החיקוי הפנימי, החזרה המתמידה על ראית ראשונות, התבוננויות ראשונות בעולם, באלהים ובטבע, שחלקים גדולים של היהדות החיה פרשו ממנו אם מרצון ואם מאונס, אף הוא אינו עשוי לקומם את היכל התרבות הישראלית. כנגד זה יש בידי התרגום, בידי הפירוש לתרבות-העולם ולתרבות-ישראל, בידי המזיגה הגמורה של שני התרגומים האלה, מזיגה מעשה מקשה, להצעידינו קדימה, לפתוח את לבותינו אל מרחקי עולם ומרחביו. כשם שפלטו הרמן כהן ואחד-העם (לא כניתי את שני אלה אלא משום שהללו טפוסיים הם ביותר לגבי החזיון הזה שלפנינו) את כל שלא ניתן לבליעה, להתמוגגות עם יסודות ראשונים של הויתנו, כך יפלוט מעשה-התרגום החדש את כל שלא ניתן לבליעה, למזיגה. לפי שעה אנו עסוקים ברובנו, ואף בלשוננו העברית, במעשי חיקוי לספרויות אחרות, לראיות של זרים, לשמיעות של נכרים, ושטופים אנו ב„לקיחה“ וב„שאיילה“ בלי בחינה יתרה, קפדנית. אבל סופנו שנעמוד על עצמנו, על יעודנו בעולם, על גילוי עצמותנו. אולם בחינה יתרה, קפדנית זו, אינה צריכה לבוא מתוך צרות עין ולב והשקפה, אינה צריכה לבוא מתוך עיקרים מועטים, שנראים עלינו כיסודות-עולם של הויתנו: כל מי שיבוא לעשות כן יגָרף על-ידי הנחשול הגדול של תרבות-העולם, שהיא עתידה להיות גם תרבותנו אנו. בחינה פנימית, בלא יודעים, בלא כללים מפורשים וסעיפים מפורטים, היא היא שתשמש כלי-הסדר לרוחות השונות, החופסות את לבותינו ואת נפשותינו. כל אדם וכל צבור מצויים ועומדים בין „קרנות-חיקוי“ שונות, מוציאות זו את זו, משלימות זו את זו, ופנימיותו של אדם, פנימיותו

של צבור מוכרעת: מה לקרב ומה לרחק. הליקוי התרבותי שלנו בכל העולם, ואף בתחילת בנינו כאן, הוא, שפנימיות זו כאילו נשתתקה, כאילו הרכינה את ראשה בפני כל הגלים, שאומרים לסחפה, ואינה מתגלית אלא ביחידים-סגולה, המסדירים עדיין, המבררים ומנפים. עצם תחיתה של הלשון העברית בדורות האחרונים הוא אצבע-אלהים, ההשגחה היא שצותה עלינו להעמיד כלי-קליטה ענקי במרכז-העולם, כלי משלנו, דפוס, שניתנה בו ההויה היהודית, העברית, המקורית, שיקלוט כל מה שהגתה נפש אדם בכל העולם: כל כמיהות הלב, כל ראיות העין, כל תפיסות השכל. אותה שעה, שכמעט כל צבורי-ישראל בעולם פתחו את לבם לעולם, לקלוט אותו קליטה גמורה, על כל תכניו וצורותיו, אותה שעה גופה הודלק פנס קטן, מאיר את הדרך החדשה של האומה, את דרכה לעולם ולתרבות ולשירה ולאמנות: נצנצו אורותיה הראשונים של הלשון העברית הישנה-החדשה, העשויה לתפוס את העולם לפי דרכה ולפי כחותיה.

מן הראוי היה לעמוד במקצת גם על פרשת הספרות העברית החדשה, על יחסה אל הלשון העברית, על ההליכה אל מקורות הלשון: היאך כל הדרכים שמנינו למעלה רשמו את אותותיהם בנפש-הישראלית-העברית החדשה. אולם פרשה זו קובעת חטיבה מיוחדת בפני עצמה, ואין לפטרה דרך אגב. — הלשון העברית לא עמדה מימי גדולתה הראשונים בנסיון קשה ומכריע כזה כבימינו אלה. צניעות זו, שנצטנעה ונתקפלה בד' אמותיה ונתנזרה במשך מאות בשנים מראיה ומשמיעה ומקליטת העולם, עברה ובטלה: הגיעה שעתה לפרוש את כנפיה על אומה-אומתה, להמציא לה את כל המזונות הרוחניים, שהיא זקוקה לה, שבלעדיהם אין חייה חיים, ולהתמודד עם התרבויות השונות, עם הלשונות העשירות ביותר והמגוונות ביותר. אהלה של הלשון העברית פתוח עכשיו לארבע רוחות העולם, כנפשו של אדם מישראל. עד כאן היו מהלכים זה וזו בדרכים שונות, מכאן ואילך דרך אחד להם, מאבק אחד להם: עם עצמם, עם העולם. כל שיגברו הצרכים תגבר ההתאמצות, יתגברו היסורים, ירבו הכשלונות והאכזבות, וירבו גם הנצחונות, ההתגברות על החולשה, העצלות, רפיון-הידיים העצמי, ואף ההתגברות וההשתלטות על העולם ותכניו, חמריו וצורותיו. וכל שתרבה ההתמודדות הזאת כן תחזק ותגבר התקוה ליצירת מקור: אהבה זו של יצירת מקור, כמיהה זו ענקית שבלב לראיה עצמית, תתעורר עם התרגום ואף עם החיקוי מאונס. אין דרכן של אומות שונות לתרבות ובתרבות שוה, ופרשה זו שגוללנו לגבי שאר האומות בקנינתן את התרבות, אינה חובה בכלה על ישראל, אולם רמו יש בה גם לנו, רמו להוה ולעתיד.